Domovinski rat u zapadnoj Slavoniji

Kešić, Kristijan

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:032800

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

Image not found or type unknown

Repository / Repozitorij:

Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula

zir.nsk.hr

Image not found or type unknown

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

KRISTIJAN KEŠIĆ

DOMOVINSKI RAT U ZAPADNOJ SLAVONIJI

Diplomski rad

Pula, rujan 2017. godine

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

KRISTIJAN KEŠIĆ

DOMOVINSKI RAT U ZAPADNOJ SLAVONIJI

Diplomski rad

JMBAG: 0303030269, redoviti student
Studijski smjer: Povijest

Predmet: Ostvarenje suvremene hrvatske države
Znanstveno područje: Humanističke znanosti
Znanstveno polje: Povijest
Znanstvena grana: Hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest

Mentor: prof. dr. sc. Nevio Šetić

Pula, rujan 2017. godine

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani Kristijan Kešić, kandidat za magistra povijesti (mag. hist.) ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da ni jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli, _____, 2017. godine

Student

_____

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Kristijan Kešić dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom *Domovinski rat u zapadnoj Slavoniji* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____, 2017. godine

Potpis

_____

SADRŽAJ

Uvod 7

1. Politička kriza osamdesetih godina i raspad Jugoslavije 8

    1.1. Prvi višestranački izbori u Hrvatskoj 10

    1.2. Proglašenje neovisnosti 12

2. Srpska pobuna u Hrvatskoj 15

    2.1. Osnivanje Srpske autonomne oblasti Krajina 17

3. Domovinski rat u zapadnoj Slavoniji do prvih oslobodilačkih operacija 18

    3.1. Zemljopisno okružje 18

    3.2. Početak velikosrpskih ideja u zapadnoj Slavoniji 19

    3.3. Priključenje zapadne Slavonije SAO Krajini 21

    3.4. Pripreme za obranu od velikosrpske agresije u zapadnoj Slavoniji ... 22

    3.5. Oružana pobuna srpskih policajaca 1. ožujka 1991. 24

    3.6. Početak otvorene srpske agresije u zapadnoj Slavoniji 26

    3.7. Srpski agresorski napadi u rujnu 1991. 30

    3.8. Oslobađanje vojarni JNA u zapadnoj Slavoniji 32

    3.9. Organiziranje obrane u zapadnoj Slavoniji u listopadu 1991. 35

4. Operacije oslobađanja zapadne Slavonije 37

    4.1. Operacija *Otkos-10* 37

        4.1.1. Odnos snaga 39

        4.1.2. Važnost operacije *Otkos-10* 39

    4.2. Operacija *Orkan-91* 40

    4.3. Operacija *Papuk-91* 42

5. Značenje 1991. godine 44

6. Hrvatska od Sarajevskog primirja do operacije *Bljesak* 47

    6.1. Dolazak i uloga međunarodnih mirovnih snaga 47

    6.2. Međunarodno priznanje Republike Hrvatske 49

    6.3. Daruvarski sporazum 50

    6.4. *Plan Z-4* 51

7. Vojno-redarstvena operacija *Bljesak* 53

    7.1. Povod operaciji *Bljesak* 53

    7.2. Sastav hrvatske i srpske vojske uoči operacije *Bljesak* 54

7.3. Ciljevi operacije 54
7.4. Tijek i rezultati operacije 55
7.5. Reakcija pobunjenih Srba 57
7.6. Posljednja poglavlja Domovinskoga rata 58
8. Posljedice Domovinskoga rata 60
Zaključak 61
Prilozi 64
Literatura 69
Sažetak 71
Summary 71
Ključne riječi 72
Key words 72

UVOD

Naziv diplomskoga rada je *Domovinski rat u zapadnoj Slavoniji*. Na odabir ove teme potakla me želja za detaljnijim poznavanjem hrvatske suvremene povijesti, s posebnom pažnjom na ratne sukobe u Hrvatskoj 1990-ih godina. Kako sam rođen u Požegi 1992. godine, u vrijeme Domovinskoga rata, dodatno me interesiralo istražiti tijek Domovinskoga rata u zapadnoj Slavoniji. Rad se temeljio na istraživanju literature raznih hrvatskih autora te dnevnih novina *Večernji list* od 1990. do 1995. godine. Pri istraživanju nisam se suočio s preprekama, a dnevne novine istraživao sam u Sveučilišnoj knjižnici u Puli.

Domovinski rat je općeprihvaćen naziv za razdoblje hrvatske povijesti u devedesetim godinama 20. stoljeća. Pod nazivom *Domovinski rat* podrazumijevaju se: pripreme srpskog agresora za rat i ostvarenje glavnog cilja, tzv. Velike Srbije; terorističko djelovanje i oružana pobuna dijela Srba u Hrvatskoj od sredine 1990. godine; početak rata i otvorene agresije na Hrvatsku od ljeta 1991., odmah nakon što je Sabor Republike Hrvatske 25. lipnja 1991. donio odluku o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske; obrana Republike Hrvatske 1991. i oslobađanje okupiranog teritorija vojnim putem do kraja 1995. godine. S političkog gledišta završetkom Domovinskoga rata može se smatrati 15. siječnja 1998., kada je mirnom reintegracijom hrvatsko Podunavlje vraćeno u ustavno-pravni poredak Republike Hrvatske.

Rad je podijeljen na nekoliko dijelova. Prvi dio odnosi se na političku krizu koja je zahvatila Jugoslaviju krajem osamdesetih godina prošlog stoljeća te opisuje kako je Hrvatska došla do samostalnosti. Drugi dio objašnjava kako je došlo do srpske pobune u Hrvatskoj 1990. godine. U trećem dijelu opisuje se početak velikosrpskih ideja i otvorena velikosrpska agresija u zapadnoj Slavoniji sve do prvih oslobodilačkih akcija Hrvatske vojske na tom području. Zatim, objašnjava se značaj vojnih operacija *Orkan-91*, *Otkos-10* te *Papuk-91* u smislu oslobađanja većeg dijela zapadne Slavonije 1991. sve do potpisivanja Sarajevskog primirja, 2. siječnja 1992., nakon čega se borbe na zapadnoslavonskom bojištu obustavljaju do svibnja 1995. godine. Završni dio rada odnosi se na dolazak snaga UNPROFOR-a 1992. na područje zapadne Slavonije pa sve do operacije *Bljesak*, 1995. godine. Objašnjavaju se povodi uspješnoj oslobodilačkoj operaciji *Bljesak* te se predstavljaju rezultati

provedene operacije kao i reakcija pobunjenih Srba na poraz na zapadnoslavonskom bojištu.

1. POLITIČKA KRIZA OSAMDESETIH GODINA I RASPAD JUGOSLAVIJE

Dana 4. svibnja 1980. godine umro je Josip Broz Tito, čelnik Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) i vojni zapovjednik Jugoslavenske narodne armije (JNA). Smrt Josipa Broza uvela je SFRJ u krizne 1980-e godine: „Njih je obilježila velika gospodarska kriza, nemiri Albanaca na Kosovu, slovenski separatizam, političke ambicije JNA i rast velikosrpskog nacionalizma usmjerenog na promjene Ustava SFRJ iz 1974. godine“.[1] Inflacija u SFRJ imala je galopirajuće uspone. Krajem 1987. ona je iznosila 160 posto, a krajem 1988. – 270 posto. S obzirom da je i sama bila svjesna da nije u mogućnosti uvesti promjene za boljitak, tadašnja vlada SFRJ na čelu s premijerom Brankom Mikulićem 30. prosinca 1988. podnijela je kolektivnu ostavku. Bila je to prva vlada SFRJ koja je priznala svoj neuspjeh i koja se, uslijed toga, odlučila na svojevoljan odstup.[2] Novu vladu formirao je Ante Marković 16. ožujka 1989., koji je u SFRJ želio imati reformatorsku ulogu, sličnu onoj Mihaila Gorbačova u SSSR-u. Ta su reformatorska nastojanja u socijalističkom sustavu bila unaprijed osuđena na neuspjeh zbog prirode samog tog sustava.[3] Taj neuspjeh ovako je objašnjen: „Socijalistička država, projektirana, građena i upravljana komunističkom, dogmatskom ideologijom gospodarskog, nacionalnog i političkog sputavanja, bila je zgrada na krivom, nestabilnom temelju. I kao takva bila je osuđena prije ili poslije na slom“.[4]

Veoma snažan utjecaj na raspad SFRJ imao je srpski nacionalizam i velikosrpska ideja. Slobodan Milošević nametnuo je svoje velikosrpske ideje, Srbi su ga prihvatili „kao zaštitnika njihovih interesa u Srbiji“.[5] Srpsko političko vodstvo u

[1] Skupina autora (ur. Dražen Budiša), *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat,* Školska knjiga, Zagreb, 2006., 111.
[2] Šetić, Nevio, *Ostvarenje suvremene hrvatske države*, Družba „Braća Hrvatskog Zmaja“, Zagreb, 2017., 158.
[3] Isto, 159.
[4] Perić, Ivo, *Hrvatska uoči i nakon osamostaljenja*, u: „Hrvatska politika u XX. stoljeću. Zbornik“, Matica hrvatska, Zagreb 2006., 475.
[5] Goldstein, Ivo, *Povijest Hrvatske. Drugi svezak (1968.-1991.)*, EPH Media, Zagreb 2011., 115.

drugoj polovici 1980-ih godina, predvođeno Miloševićem i podupirano Srpskom akademijom nauka, institucijama Srpske pravoslavne crkve i većinom republičkih institucija u Srbiji te većinom srpskih intelektualaca općenito, definiralo je svoj cilj i krenulo u konačno ostvarenje povijesnog velikosrpskog sna – da bi u novom preustroju Jugoslavije „svi Srbi živjeli u jednoj državi“.[6]

Dana 24. rujna 1986. objavljen je *Memorandum Srpske akademije nauka i umetnosti* (SANU). On je postao preko noći „izvor i nadahnuće, novo ulje na vatru već pokrenutoga svesrpskoga pokreta“. Memorandum se smatra kao politički dokument vrhunske nacionalne znanstvene institucije srpskog naroda i nezaobilazni je izvor najnovije srpske politike. Dušan Bilandžić smatra kako je: „Memorandum politička optužnica protiv titoističkoga komunističkog režima s tezom da je komunistički pokret Jugoslavije od samog početka bio antisrpski i antijugoslavenski, te da je ostvarivši hrvatsko-slovensku dominaciju, kako u NOB-u 1941-1945, tako i u čitavom poslijeratnom razdoblju, po političkoj volji Tita i Kardelja razbio jedinstveni srpski nacionalni korpus po republikama, onemogućivši stvaranje srpske države u jugoslavenskoj federaciji, a nad Srbijom uspostavio političku i ekonomsku dominaciju razvijenih zapadnih republika, blokirao normalan razvoj srpskoga društva – jednom riječju, stavio Srbiju i cijeli srpski narod u podređeni položaj u SFRJ“.[7]

Velikosrpski program najavio je Slobodan Milošević na proslavi 600. obljetnice Kosovske bitke, koja je u Srbiji 1989. protekla u euforičnom ozračju. Ta je obljetnica bila samo povod i prilika za tu euforiju. Njeni glavni sadržaji očitovani su u iskazivanju velikosrpstva, koje je objedinilo sve strukture srbijanskog društva. Srbijom su tjednima održavani spomen-mitinzi, u kojima se slavio Slobodan Milošević. Isticane su Miloševićeve slike, klicalo se samo njemu i pjevalo njemu u čast.[8] Središnji, završni miting održan je na Vidovan, 28. lipnja 1989., na Gazimestanu, na Kosovu. Okupilo se oko dva milijuna ljudi iz svih krajeva Srbije, kao i Srbi iz ostalih jugoslavenskih republika i iz inozemstva. Bio je to najmasovniji skup u povijesti javnog okupljanja u Srbiji, a glavni govornik bio je Slobodan Milošević, predsjednik Socijalističke Republike Srbije. U svom govoru pred mnoštvom najavio je i mogući rat onima koji bi se suprostavili velikosrpskoj težnji.

[6] Mijatović, Anđelko, *Otkos-10*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2011., 9.
[7] Bilandžić, Dušan, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999., 752.
[8] Šetić, 161.

Srpska pobuna u Hrvatskoj obilježila je završni dio krize i raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, koji je započeo nakon smrti Josipa Broza Tita. Uz to se u drugoj polovici osamdesetih godina brzo i prilično nenadano, raspao komunistički sustav u Europi, a sve to je vodilo prema raspadu SFRJ.[9]

1.1. PRVI VIŠESTRANAČKI IZBORI U HRVATSKOJ

U nizu dramatičnih događaja, izuzetnu važnost imaju međunarodne okolnosti. One su dobile zamah padom Berlinskog zida 9. studenog 1989. i ujedinjenjem Njemačke u listopadu 1990. godine. Vrlo važan utjecaj na procjenjivanje jugoslavenske sudbine imao je strah vodećih zapadnih zemalja da će raspad Jugoslavije potaknuti nekontrolirani raspad SSSR-a, čije su četiri republike imale atomsko naoružanje. Zato su dugo nastojali očuvati Jugoslaviju. Međutim, nakon raspada SSSR-a u prosincu 1991., Jugoslavija je izgubila strateški međublokovski značaj. Ona više nije imala ulogu regionalne sile i tampon-zone na rubnim područjima dvaju vojnih i političkih blokova, predvođenih supersilama SAD-om i SSSR-om.[10] Promjene na svjetskoj političkoj sceni bile su poticaj za političke promjene u zapadnim dijelovima Jugoslavije. Novo vrijeme najavljeno je na samom početku 1990. raspadom Saveza Komunista Jugoslavije na 14. izvanrednom kongresu u Beogradu. Otvoreno je polje za djelovanje novih političkih snaga.[11]

Prva konkretna nastojanja u Hrvatskoj oko osnivanja nekomunističke stranke poduzeo je inicijativni odbor za utemeljenje Hrvatske demokratske zajednice okupljen oko povjesničara Franje Tuđmana. Tuđman je 28. veljače 1989. u Zagrebu na Tribini Društva književnika Hrvatske iznio i obrazložio Prednacrt programskih osnova Hrvatske demokratske zajednice. Nakon toga krenule su inicijative i za osnivanje drugih stranaka, pa je tako 20. svibnja 1989. održana u Zagrebu osnivačka skupština Hrvatskog socijalno-liberalnog saveza. Osnivačka skupština Hrvatske demokratske zajednice održana je 17. lipnja 1989. u prostorijama Nogometnog kluba *Borac* u zagrebačkom naselju Staglišće. Usvojena je Programska deklaracija Osnivačke

[9] Marijan, Davor, *Oluja*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2007., 39.
[10] Skupina autora (ur. Dražen Budiša), 91.
[11] Marijan, Davor, *Domovinski rat*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2016., 19.

skupštine Hrvatske demokratske zajednice te je izabran Upravljački odbor Hrvatske demokratske zajednice i predsjednik, a za predsjednika je izabran Franjo Tuđman.[12] U tom novom političkom ozračju došlo je do obnove rada Matice hrvatske. Mijenjao se i dotadašnji kruti odnos prema crkvi. Ivica Račan, tadašnji predsjednik Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske, uoči Božića 1989., čestitao je taj blagdan svim katoličkim vjernicima. Dnevni list *Vjesnik* bio je glasilo Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske, a donio je na Badnjak 1989. poduži intervju s nadbiskupom zagrebačkim Franjom Kuharićem, što je dotad bilo nezamislivo i nemoguće. Zagrebačka televizija je na Božić 1989. opširnije informirala o božićnim misama u katedralnim crkvama u Zagrebu, Vatikanu i Betlehemu. Hrvatskim građanima godina 1989. ostala je upamćena najviše po promjenama u društveno-političkom životu.[13] Republički sekretarijat za upravu 5. veljače 1990. izdao je rješenja o registraciji prvih osam do tada prijavljenih stranaka. Bile su to: Hrvatska demokratska stranka, Hrvatska demokratska zajednica, Hrvatska kršćansko-demokratska stranka, Hrvatski socijalno-liberalni savez, Radikalno udruženje za sjedinjenje europske države, Savez komunista Hrvatske, Socijalistička stranka Hrvatske te Socijalistički savez radnog naroda Hrvatske.[14] Sabor Socijalističke Republike Hrvatske usvojio je 14. veljače 1990. amandmane na Ustav SRH, a proglašenjem amandmana na Ustav SRH stvoreni su uvjeti za uvođenjem parlamentarne demokracije.

Prvi krug izbora održan je 22. travnja 1990., a drugi izborni krug 14 dana kasnije – 6. svibnja 1990. godine. Najbolje izborne rezultate imala je Hrvatska demokratska zajednica kojoj je pripalo čak 205 od 356 zastupničkih mandata u Saboru SR Hrvatske. Konstituiranje novog, višestranačkog Sabora Socijalističke Republike Hrvatske izvršeno je 30. svibnja 1990. godine.[15] Za predsjednika Predsjedništva Republike Hrvatske izabran je Franjo Tuđman, za predsjednika Sabora Republike Hrvatske izabran je Žarko Domljan, a za predsjednika Vlade Republike Hrvatske izabran je Stjepan Mesić. Svečano raspoloženje u Saboru i ispred Sabora prenijelo se potom i na slavljeničko raspoloženje na središnjem zagrebačkom trgu te širom Hrvatske.[16] Hrvatska je prešla na parlamentarnu

[12] Šanjek, Franjo (gl. urednik), *Povijest Hrvata. Treća knjiga. Od 1918. do danas*, Školska knjiga, Zagreb, 2007., 451.
[13] Šetić, 174.
[14] Isto, 175.
[15] Isto 178.
[16] Šanjek, 452.

demokraciju. Izbor predsjednika SR Hrvatske pratila je neuobičajena svečana ceremonija s lentom s bojama hrvatske trobojnice. Predsjednik Sabora Žarko Domljan predao je novom predsjedniku Predsjedništva SRH Franji Tuđmanu taj povijesni znak časništva vlasti u Hrvatskoj. Domljan je održao i govor u Saboru: „Hrvatski sabor neće više biti mjesto u kojem će se donositi odluke stvorene izvan i mimo njega, kao što je to bila praksa u jednostranačkim režimima, nego mjesto otvorenog sučeljavanja mišljenja i slobodnog opredjeljivanja, mjesto u kojem će zastupnici glasovati po svojoj vlastitoj savjesti svjesni svoje odgovornosti, ali i časne tradicije ovoga doma. (…) Samo u uzajamnom poštovanju i suglasju moći ćemo završiti veliki zajednički posao demokratske preobrazbe i samo ćemo tako moći ostvariti društvo jednakosti, pravde i slobode za koje se zalažemo.“[17]

U cijeloj Hrvatskoj uslijedilo je veliko slavlje povodom konstituiranja prvog višestranačkog Sabora SR Hrvatske. U Zagrebu je sve započelo svečanom misom u zagrebačkoj katedrali, a potom na glavnom zagrebačkom trgu te na Jarunskom jezeru, gdje je održan bogati kulturno-umjetnički program. Pekli su se janjci i volovi te su održavane pučke fešte diljem Hrvatske koje su potrajale dugo u noć s bogatim kulturnim i zabavnim programom na kojima su nastupali tada najpoznatiji hrvatski umjetnici i glazbenici.[18]

1.2. PROGLAŠENJE NEOVISNOSTI

Predsjedništvo Socijalističke Republike Hrvatske je 20. lipnja 1990. na sjednici, kojoj je predsjedao predsjednik Franjo Tuđman, donijelo odluku kojom se iz imena Republike izostavlja riječ „socijalistička“, tako da je službeno ime postalo Republika Hrvatska. Zatim, donesena je odluka kako se izostavljaju socijalistički simobli iz grba Republike Hrvatske te umjesto predsjednika Predsjedništva uvela se funkcija predsjednika Republike, a članovi Predsjedništva Republike postali su potpredsjednici. Također, Izvršno Vijeće Sabora zamijenjeno je uobičajenim nazivom u svijetu – vlada, a republički komiteti i sekretarijati postali su ministarstva.[19]

[17] Večernji list, Zagreb, 31.5.1990., 2.
[18] Večernji list, Zagreb, 31.5.1990., 8.
[19] Večernji list, Zagreb, 21.6.1990., 3.

Saborskom odlukom od 23. studenog 1990. stavljen je na javnu raspravu nacrt Ustava Republike Hrvatske. Na sjednici 21. prosinca 1990. Sabor je prihvatio Zakon o grbu, zastavi i himni Republike Hrvatske te o zastavi i lenti predsjednika Republike, a na sjednici 22. prosinca 1990. prihvatio je Ustav Republike Hrvatske i Ustavni zakon o provedbi Ustava Republike Hrvatske.[20] Prigodom svečanog proglašenja Ustava Republike Hrvatske predsjednik Franjo Tuđman održao je izlaganje: „Donošenje Ustava Republike Hrvatske ima značajke iznimnoga povijesnoga čina stoga što ovaj Ustav označuje konačan raskid s komunističkim tzv. socijalističko-samoupravnim, jednostranačkim sustavom i radi toga što on čini temeljnicu u izgradnji pune nacionalno-državne suverenosti Hrvatske. (…) Novim Ustavom Republika Hrvatska ustavnopravno se u potpunosti svrstava u krug suverenih europskih demokratskih država, kojima je civilizacijski i povijesno uvijek pripadala“, a za kraj izlaganja Tuđman je naglasio kako: „Republika Hrvatska od ovog povijesnog trenutka postoji kao ustavna republika“.[21]

Predsjednik Tuđman je 25. travnja 1991. potpisao odluku o raspisu referenduma na kojem se želio dobiti odgovor na pitanja koja su bila u izravnoj vezi s pregovorima vođenim oko budućeg ustrojstva Jugoslavije. Biračima je ponuđena opcija između saveza suverenih država prema prijedlogu Republike Hrvatske i Republike Slovenije i ostanka u Jugoslaviji kao jedinstvenoj saveznoj državi prema prijedlogu Republike Srbije i SR Crne Gore. Srbima i pripadnicima drugih nacionalnosti zajamčena je kulturna autonomija i sva građanska prava.[22] Referendum je održan u nedjelju, 19. svibnja 1991. godine. Na referendum je izišao 3 051 881 glasač, odnosno 83,56% od upisanog broja glasača od kojih se 93,24% izjasnilo za savez suverenih država s tim da 92,18% nije podržalo ostanak u Jugoslaviji.[23] Rezultati referenduma bili su osnova da se Republika Hrvatska 25. lipnja 1991., nakon šest dana neprekinutog zasjedanja Sabora, proglasi neovisnom državom.[24]

Istoga dana kada je Republika Hrvatska proglasila samostalnost, učinila je to i Republika Slovenija. Na Brijunima je 7. srpnja 1991. postignut dogovor o tromjesečnom moratoriju akata o proglašenju hrvatske i slovenske samostalnosti.

[20] Šetić, 187.
[21] Večernji list, Zagreb, 23.12.1990., 2.-4.
[22] Marijan, *Domovinski rat*, 21.
[23] Večernji list, Zagreb, 23.5.1991., 3.
[24] Večernji list, Zagreb, 26.6.1991., 1.

Usvojena je Deklaracija o mirnom rješavanju jugoslavenske krize s dva aneksa, a Deklaraciju su usvojili ministri vanjskih poslova Nizozemske, Luksemburga i Portugala, predsjednik Predsjedništva SFRJ Stjepan Mesić te hrvatski, slovenski i srpski sudionici u pregovorima. Osnovni smisao Brijunske deklaracije ležao je u pristanku svih strana na mirno rješenje jugoslavenske krize. Međutim, Brijunska deklaracija nije imala nikakve efekte na mirno razrješenje jugoslavenske krize i ono najbitnije – nije spriječila oružanu agresiju na Hrvatsku.[25]

Dan prije isteka tromjesečnog moratorija, 7. listopada 1991., nešto poslije 15 sati dva borbena zrakoplova JNA raketirala su zgradu Banskih dvora, sjedište predsjednika Republike Hrvatske. Cilj napada bio je predsjednik Franjo Tuđman, koji se u vrijeme raketiranja nalazio u svom uredu, zajedno sa Stjepanom Mesićem, Antom Markovićem, Gojkom Šuškom i Antunom Vrdoljakom.[26] Rakete su bile dio plana Generalštaba JNA i Slobodana Miloševića da jednim udarcem eliminiraju političko vodstvo Hrvatske, predsjednika Tuđmana, ali i Stjepana Mesića, predstavnika Hrvatske u federalnom Predsjedništvu i saveznog premijera Antu Markovića, dužnosnike koje je Beograd proglašavao hrvatskim kadrom. Srećom, nitko nije stradao jer se nisu našli u tom trenutku na onom mjestu gdje su pale rakete.[27] Nakon isteka nametnutog moratorija hrvatski Sabor, na zasjedanju 8. listopada 1991. u zgradi Industrije nafte u Šubićevoj ulici u Zagrebu, raskinuo je sve državno-pravne veze sa Socijalističkom Federativnom Republikom Jugoslavijom. JNA je proglašena okupatorskom i agresorskom vojskom te se pozivaju sve države, a posebno Europske zajednice, da priznaju Republiku Hrvatsku, koja sa svoje strane priznaje Povelju Ujedinjenih naroda i druge međunarodne dokumente.[28] Pun smisao datum 8. listopada 1991. dobio je međunarodnim priznanjem Hrvatske od svih zemalja Europske zajednice 15. siječnja 1992., a posebno 22. svibnja 1992. kada je Hrvatska primljena u Organizaciju Ujedinjenih naroda.[29]

[25] Šeks, Vladimir, *Moja sjećanja na stvaranje Hrvatske i Domovinski rat (prvi dio)*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 2015., 163.-164.
[26] Večernji list, Zagreb, 8.10.1991., 5.
[27] Šeks, Vladimir, *Moja sjećanja na stvaranje Hrvatske i Domovinski rat (drugi dio)*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 2015., 103.-104.
[28] Večernji list, Zagreb, 9.10.1991., 3.
[29] Skupina autora (ur. Dražen Budiša), 96.

2. SRPSKA POBUNA U HRVATSKOJ

U Kninu je 17. veljače 1990. osnovana Srpska demokratska stranka (SDS) na skupu kojem je prisustvovalo nekoliko tisuća ljudi pod vodstvom psihijatra dr. Jovana Raškovića, koji je izabran i za predsjednika stranke. Na skupu je bila prisutna srpska ikonografija poznata s ranijih masovnih skupova, a okupljeni su skandirali Slobodanu Miloševiću. Usvojen je i stranački program, SDS se prije svega zalagao za demokratizaciju i pluralizam.[30] Jovan Rašković je kao predsjednik Srpske demokratske stranke u Hrvatskoj davao javne izjave o tome kako su hrvatski Srbi neravnopravni i da im treba osigurati ravnopravnost.[31] Već 10. lipnja 1990. u *Večernjem listu* prvi puta se postavlja pitanje „je li moguće stvaranje autonomije Srba u Hrvatskoj". U Kninu je pokrenuta inicijativa za osnivanje Zajednice općina sjeverne Dalmacije i Like, a Jovan Rašković, tadašnji predsjednik SDS-a, izjavio je kako je prirodno da se sjevernodalmatinske i južnoličke općine s pretežno srpskim stanovništvom organiziraju u posebnu zajednicu. Potpredsjednik Sabora RH Vladimir Šeks naglasio je kako je ta inicijativa otvoreni pokušaj narušavanja ustavnog ustrojstva i teritorijalnog integriteta Republike stvaranjem autonomne pokrajine u Hrvatskoj.[32] Raškovića su već u kasno ljeto 1990. istisnuli mlađi i agresivniji lideri, stomatolog Milan Babić i milicijski inspektor Milan Martić. U jesen 1990. SDS se iz marginalne pretvarao u temeljnu srpsku stranku u Hrvatskoj.[33]

Dana 25. srpnja 1990. u Srbu, naselju u jugoistočnom dijelu Like, usvojena je *Deklaracija o suverenosti i autonomiji srpskog naroda u Hrvatskoj*. Deklaracija se temeljila na shvaćanju prava naroda za samoopredjeljenje i odcjepljenje. Po njoj su Srbi u Hrvatskoj kao narod imali pravo na suverenost i da se zajedno s Hrvatima ili neovisno o njima odluče za federativnu ili konfederativnu Jugoslaviju.[34] Čelnici SDS-a u svojoj Deklaraciji zapisali su da srpski narod u SR Hrvatskoj ima puno pravo da se u zajedništvu s hrvatskim narodom ili samostalno pri uspostavljanju novih odnosa u Jugoslaviji opredjeljuje za federativno ili konfederativno državno uređenje. Zatim, SDS tvrdi da u uvjetima federativnog državnog uređenja srpski narod ima pravo na nesmetanu i bez ograničenja upotrebu u službene i privatne svrhe srpskog

[30] Isto, 198.
[31] Šetić, 197.
[32] Večernji list, Zagreb, 10.6.1990., 1.-2.
[33] Marijan, *Domovinski rat*, 22.
[34] Isto, 22.

književnog jezika, pisma ćirilice, škola i srpskih školskih programa, kulturnih i političkih institucija, poduzeća, štampe i srpske radio-televizije, a u uvjetima konfederativnog državnog uređenja srpski narod u Hrvatskoj ima pravo na političku, odnosno teritorijalnu autonomiju.[35] Nakon skupa u Srbu konstituiran je i Srpski sabor, a izvršno tijelo Sabora bilo je Srpsko nacionalno vijeće (SNV), koje je organiziralo referendum Srba o svim pitanjima bitnim za njihov položaj u Hrvatskoj i Jugoslaviji. Osnivačka sjednica SNV-a održana je u Srbu 31. srpnja 1990. na kojoj je za predsjednika izabran Milan Babić. SNV je u potpunosti odbio donesene amandmane na hrvatski Ustav, kao i nove simbole Republike Hrvatske, a posebno šahovnicu jer se radi o simbolu koji je prema njima bio trajni znak ustaške zločinačke države.[36]

Pobuna hrvatskih Srba u ljeto 1990. bila je uvod u rat. Počela je nakon hrvatske odluke da zbog najavljenog srpskog referenduma povuče oružje iz policijskih postaja u mjestima s većinskim srpskim pučanstvom. U okolici Knina 17. kolovoza 1990. naoružani civili srpske nacionalnosti zapriječili su prometnice. Udar na suverenitet Republike Hrvatske dobio je snažnu potporu Srba u Bosanskoj krajini i Srbiji na mitinzima uz pozivanje na oružje. Pobuna se brzo proširila po sjevernoj Dalmaciji i Lici u mjestima s većinskim srpskim stanovništvom, a do kraja godine promet kroz ova područja postupno je zamro.[37] Ti događaji su poznati i kao Balvan revolucija, to je naziv za početnu fazu, a ponekad i za cijelu oružanu pobunu dijela Srba u Hrvatskoj, potaknutu iz Srbije i od velikosrpskih krugova u JNA. Stjepan Mesić, tadašnji predsjednik Vlade RH, nakon nemilih događaja u Kninu izjavio je da se „Hrvatska nikoga ne boji i da će svoj poredak braniti svim sredstvima, a onima koji prijete da će doći u Hrvatsku treba poručiti da računaju s tim da će ih ovdje dočekati 4,5 milijuna dobrovoljaca“[38]. Vrijeme će pokazati da su Mesićeve riječi bile istinite i da su Hrvati bili prisiljeni obraniti domovinu.

[35] Večernji list, Zagreb, 26.7.1990., 6.
[36] Skupina autora (ur. Dražen Budiša), 205.
[37] Isto, 114.
[38] Večernji list, Zagreb, 19.8.1990., 3.

2.1. OSNIVANJE SRPSKE AUTONOMNE OBLASTI KRAJINA

Od 19. kolovoza do 2. rujna 1990. održan je referendum o srpskoj autonomiji u Hrvatskoj, a na referendum je moglo izaći cjelokupno punoljetno srpsko stanovništvo koje živi u Hrvatskoj, kao i Srbi koji ne žive u Hrvatskoj, ali imaju njezino državljanstvo. U Hrvatskoj je referendum organiziran u 23 općine (Beli Manastir, Benkovac, Daruvar, Donji Lapac, Dvor na Uni, Garešnica, Glina, Gospić, Gračac, Grubišno Polje, Karlovac, Knin, Kostajnica, Obrovac, Ogulin, Otočac, Pakrac, Petrinja, Slunj, Titova Korenica, Vojnić, Vrginmost, Vukovar). Navedene općine trebale su biti osnova za autonomiju Srba u Hrvatskoj.[39]

U Srbu je 30. rujna 1990. održana sjednica Srpskog nacionalnog vijeća te je tom prilikom iznesen podatak da je referendumu pristupila 756 781 osoba te da se od tog broja 99,96% izjasnilo za srpsku autonomiju. Na temelju rezultata referenduma SNV istog je dana proglasilo srpsku autonomiju na područjima na kojima živi srpski narod, a koja se nalaze unutar granica Republike Hrvatske. Tako je glavni cilj bio ostvaren jer je vodstvo srpskog pokreta referendumom želilo ostvariti proglašenje srpske autonomije u Hrvatskoj.[40]

U Kninu je 21. prosinca 1990. proglašena Srpska autonomna oblast Krajina. SAO Krajina definirana je kao teritorijalna autonomija u sklopu Republike Hrvatske, s glavnim gradom Kninom. Osnovana je kako bi se ostvarila ravnopravnost Srba. Funkciju Izvršnog vijeća privremeno je obnašalo Predsjedništvo Zajednice općina sjeverne Dalmacije i Like, a funkciju privremenoga predsjednika Izvršnoga vijeća predsjednik Zajednice Milan Babić.[41] U tu tzv. SAO Krajinu ušle su općine Gračac, Obrovac, Benkovac, Vojnić, Titova Korenica, Dvor na Uni, Glina, Donji Lapac, Kostajnica i Knin, a poziv je upućen i ostalim općinama.[42] Dana 30. travnja 1991. u Kninu je održana osnivačka sjednica Skupštine SAO Krajina, na način da je svaka općina SAO Krajine u nju uputila nekoliko zastupnika općinskih skupština. Skupština je istog dana potvrdila Milana Babića kao predsjednika Izvršnog vijeća SAO Krajine.[43]

[39] Skupina autora (ur. Dražen Budiša), 209.
[40] Isto, 209.-210.
[41] Marijan, *Domovinski rat*, 23.
[42] Večernji list, Zagreb, 22.12.1990., 5.
[43] Skupina autora (ur. Dražen Budiša), 215.

Na poziv svih političkih stranaka, 26. siječnja 1991. u Zagrebu, na Trgu bana Josipa Jelačića, održan je mirni prosvjed protiv ugrožavanja suvereniteta Republike Hrvatske na kojem se okupilo nekoliko desetaka tisuća ljudi. Stjepan Mesić je na prosvjedu održao govor i poslao snažu poruku kako od hrvatskog naroda nikome ne prijeti nikakva opasnost te kako Hrvatska nikada nije osvojila tuđi teritorij, ali nikome neće dopustiti da osvoji ni jedan milimetar njezina teritorija.[44]

3. DOMOVINSKI RAT U ZAPADNOJ SLAVONIJI DO PRVIH OSLOBODILAČKIH OPERACIJA

3.1. ZEMLJOPISNO OKRUŽJE

Gledano iz unutarnje perspektive, Hrvatska je od svih republika bivše SFRJ nesumnjivo imala najnepovoljniji vojno-geografski položaj. Zbog svog izgleda često se uspoređuje s kiflom, čime je naglašavana nedostatna operativna dubina na pojedinim područjima. Najugroženiji su bili Slavonija, Baranja i Srijem jer su granično područje sa Srbijom pa je napad na ovom pravcu imao povoljne uvjete za uspjeh zbog nacionalne izmiješanosti stanovništva, blizine jakih garnizona JNA i neometane logističke potpore. Zapadna Slavonija bila je nešto pogodnija za obranu jer je glavni napad mogao, kao što je i bio, doći iz Bosanske krajine. Kao i kod preostalog dijela Hrvatske, od zapadne Slavonije postojala je mogućnost presijecanja Hrvatske, što je napose bilo izraženo na karlovačko-kordunskom, ličkom i dalmatinskom bojištu.[45]

Zapadna Slavonija prostor je koji obuhvaća područje oko planina Psunj, Papuk i istočnih obronaka Bilogore te na jugu područje do rijeke Save, kod Okučana, Novske i Nove Gradiške. U navedenom prostoru uoči Domovinskog rata nalazile su se sljedeće općine: Nova Gradiška, Požega, Pakrac, Slatina, Virovitica, Daruvar i Novska. Stanovništvo je bilo etnički raznoliko. Prevladavalo je hrvatsko stanovništvo, a drugo po brojnosti bilo je srpsko stanovništvo, koje uoči Domovinskog rata niti u jednoj općini zapadne Slavonije u ukupnoj strukturi stanovništva nije prelazilo 50%.

[44] Večernji list, Zagreb, 27.1.1991., 4.-5.
[45] Skupina autora (ur. Dražen Budiša), 97.

Srpskog stanovništva najviše je bilo u Pakracu (46,4%), Slatini (35,9%) i Daruvaru (33,5%).[46]

Najvažnije prometnice su Zagreb – Novska – Nova Gradiška na južnom dijelu područja i Podravska magistrala na sjevernom dijelu regije. Najvažnija poprečna prometnica je Stara Gradiška – Okučani – Lipik – Daruvar – Grubišno Polje – Virovitica.[47]

3.2. POČETAK VELIKOSRPSKIH IDEJA U ZAPADNOJ SLAVONIJI

Pučanstvo srpske narodnosti u zapadnoj Slavoniji bilo je vrlo rano pobunjenički uključeno u ostvarivanje velikosrpskoga scenarija u Hrvatskoj. Tome je pridonijela opća velikosrpska promidžba, detaljno razrađena i utvrđena organizacija djelovanja i međusobna povezanost pripadnika srpske narodnosti u čitavoj Slavoniji te u drugim područjima SFRJ sa srpskim pučanstvom.[48]

Dan nakon što je u SR Hrvatskoj došlo do demokratske smjene vlasti, noću 31. svibnja na 1. lipnja 1990. u Slatini, Donjim Meljanima, Španatu, Medincima, Sladojevcima i nekim drugim okolnim selima na pročeljima zgrada i obiteljskih kuća ispisane su velikosrpske poruke: „Ubićemo Tuđmana“, „Srbija je odavde do Karlobaga“, „Srbija sve do Une“. Uz sve to, ispisano je i ime predsjednika Srpskog pokreta obnove Vuka Draškovića, a osvanuli su i crteži tradicionalnog srpskog grba. Sve navedeno pridonijelo je narušavanju snošljivih odnosa između tamošnjih Srba i Hrvata. Središnju ulogu u organiziranju pučanstva srpske narodnosti u zapadnoj Slavoniji nakon hrvatskih demokratskih izbora preuzela je Srpska demokratska stranka s Regionalnim odborom SDS-a za zapadnu Slavoniju i njegovim predsjednikom inž. Veljkom Džakulom, idejnim i operativnim vođom Srba u zapadnoj Slavoniji, koji je bio direktor Šumarije u Pakracu.[49]

Dana 6. lipnja 1990., na osnivačkoj skupštini Srpske demokratske stranke za Slatinu i na skupu od oko pet tisuća Srba iz Slatine i okolnog područja, dr. Jovan

[46] Škvorc, Đuro, *Zapadna Slavonija uoči i u Domovinskom ratu do studenoga 1991. godine,* Cris, god. XI., br. 1/2009., 118.
[47] Marijan, *Domovinski rat*, 102.
[48] Mijatović, 37.-38.
[49] Isto, 38.

Rašković naglasio je da Srbima nema života u suverenoj hrvatskoj državi i da Srbi trebaju tražiti autonomiju. Također, u svom huškačkom govoru naglasio je Srbima kako će se zajedno vidjeti u Krajini te kako za njih u ustaškoj državi nema sreće. Slične stavove Rašković je iznosio i 16. lipnja 1990. na osnivačkoj skupštini SDS-a Pakraca te 27. srpnja 1990. na osnivačkoj skupštini SDS-a za Daruvar i Okučane.[50] Na skupu SDS-a u Pakracu okupilo se oko deset tisuća ljudi, a zanimljivo je kako je na tom skupu Jovan Rašković pokazao ipak nešto blaži stav, okupljene na skupu pozvao je na slogu s ostalim narodima s kojima su vjekovima zajedno živjeli. Zatim, Rašković je naglasio kako nije dobro da postoje srpske i hrvatske kavane, srpski i hrvatski liječnici jer je vrijeme vrlo teško i nisu samo posvađani političari već i narodi.[51] Radi promicanja velikosrpskih ideja, u Okučanima je SDS, predvođen Stevanom Stančićem, pokrenuo novine *Naša zemlja*. Urednik novina bio je Dušan Ećimović, a u novinama je otvoreno pozivano pučanstvo srpske narodnosti na bojkotiranje vlasti Republike Hrvatske i sve demokratske promjene u Hrvatskoj prikazivane su kao nešto opasno za pučanstvo srpske narodnosti. Novine su pridonosile širenju ideja velikosrpskog pokreta.[52]

3.3. PRIKLJUČENJE ZAPADNE SLAVONIJE SAO KRAJINI

Dana 7. siječnja 1991. osnovano je Srpsko nacionalno vijeće za Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem. Ovo tijelo je 26. veljače 1991. usvojilo *Deklaraciju o suverenoj autonomiji srpskog naroda Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema*. U njoj se navodi da srpski narod na tom području ima pravo na samoopredjeljenje, tj. ako Jugoslavija opstane kao savezna država, Srbi na tom području ostvarit će autonomiju, a ako se Hrvatska osamostali, Srbi s tog područja priključit će se Srbiji.[53]

Početkom 1991. i na području zapadne Slavonije odvijala se srpska aktivnost, čiji je cilj bio stvaranje autonomnih srpskih područja. Dana 20. siječnja 1991. u većem broju mjesnih zajednica i naselja općina Nova Gradiška, Novska i Požega održan je referendum o priključivanju općini Pakrac. Srpski odbornici općine Pakrac 12. veljače

[50] Isto, 39.
[51] Večernji list, Zagreb, 17.6.1990., 3.
[52] Mijatović, 39.
[53] Skupina autora (ur. Dražen Budiša), 217.

1991. odlučili su da se njihovoj općini priključe naselja iz općine Nova Gradiška, Novska i Požega, nakon čega su općinski odbornici hrvatskih stranaka napustili sjednicu skupštine. Pakrac je trebao postati središte srpske autonomije u zapadnoj Slavoniji.[54] Tri dana potom, 15. veljače, predsjednik Regionalnog odbora Srpske demokratske stranke za Slavoniju i Baranju Pakračanin Veljko Džakula izjavio je da je pripajanje Kninu samo prva karika u stvaranju velike Slavonske Krajine kao samostalnog srpskog prostora.[55] Daljnji korak bila je odluka o ulasku općine Pakrac u sastav SAO Krajine, koja je donesena 22. veljače 1991. godine. Po zamišljenom planu SDS-a, Hrvate nitko ne bi ništa ni pitao, a ako bi se bunili, trebalo bi izazvati bratoubilački rat u kome bi na kraju, trebala intervenirati i JNA. Dan nakon ulaska općine Pakrac u sastav SAO Krajine, novinar *Večernjeg lista* Darko Đuretek je napisao: „Kada bi se ostvarili snovi političkih maloumnika izmišljenih u Miloševićevom štabu u Beogradu, od Hrvatske ne bi ostalo gotovo ništa. Ni more, ni njena žitnica, ni šume. Ali, ne bi ostalo ništa ni od Makedonije, Bosne, ili kakve takve Jugoslavije. No, treba vjerovati da će velikosrpskom ludilu ipak doći kraj, kao i da će se srpski narod konačno probuditi. Vrijeme je da Srbi shvate da im najveća opasnost prijeti upravo od onih koji ih tako odlučno vode, a da ni sami ne shvaćaju u kakvu provaliju!“[56].

Tijekom travnja i svibnja 1991. SDS je pripremao i referendum na kojem su Srbi trebali odlučiti o ulasku općina Daruvar i Grubišno Polje u sastav SAO Krajine. Dana 16. lipnja 1991. se gotovo 11 000 Srba izjasnilo za priključenje SAO Krajini. Iako su Srbi s područja zapadne Slavonije prvobitno djelovali u cilju priključenja SAO Krajini, ipak je osnovana posebna autonomna oblast, odnosno SAO zapadna Slavonija.[57] Uvečer, dana 13. kolovoza 1991. u Pakracu je donesena odluka o osnivanju Srpske Autonomne Oblasti Zapadna Slavonija, koja će biti integralni dio SAO Krajine. Ta je oblast trebala obuhvaćati područje od Novske i Jasenovca do Nove Gradiške, Pakraca, Požege, Daruvara, Grubišnog Polja, Virovitice, Bjelovara, Orahovice, Našica i Đakova, a sa sjedištem u Okučanima. U SAO Zapadna Slavonija primijenjivao se Ustav SFRJ, Ustav Republike Srbije, Ustavni zakon SAO Krajine, kao i sve odluke i propisi koje su donijeli organi SAO Krajine.[58] Krajem rujna 1991. proglašen je i Ustavni zakon Srpske oblasti Slavonija, Baranja i zapadni Srijem,

[54] Isto, 214.
[55] Mijatović, 41.
[56] Večernji list, Zagreb, 23.2.1991., 11.
[57] Skupina autora (ur. Dražen Budiša), 214.-215.
[58] Mijatović, 42.-43.

kojom je ona definirana kao samostalna federativna jedinica koja ostaje u sklopu Jugoslavije. Dana 25. rujna 1991. za predsjednika vlade ove oblasti postavljen je Goran Hadžić.[59]

Dana 19. prosinca 1991. Skupština SAO Krajine, Skupština SAO Slavonija, Baranja i zapadni Srijem te Skupština SAO zapadna Slavonija prihvatile su Ustav Republike Srpske Krajine, koju su činile Krajina, Slavonija, Baranja, zapadni Srijem i zapadna Slavonija, a 24. prosinca 1991. Narodna skupština SAO zapadna Slavonija donijela je odluku o pripajanju SAO zapadne Slavonije Republici Srpskoj Krajini.[60]

3.4. PRIPREME ZA OBRANU OD VELIKOSRPSKE AGRESIJE U ZAPADNOJ SLAVONIJI

Predsjednik Republike Hrvatske dr. Franjo Tuđman donio je 9. travnja 1991. na prvoj sjednici Vrhovnog državnog vijeća odluku o ustrojstvu Zbora narodne garde od pripadnika MUP-a i Teritorijalne obrane, tada jedino ostvarivo u okviru Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske. Osnovna zadaća Zbora narodne garde bila je zaštita ustavnog poretka i teritorijalnog integriteta Republike Hrvatske.[61] Zbor narodne garde je „profesionalna, uniformirana, oružana formacija vojnog ustroja za obrambeno redarstvene dužnosti“ i nalazi se pod zapovjedništvom Ministarstva obrane Republike Hrvatske. Prva smotra postrojbi Zbora narodne garde održana je 28. svibnja 1991. na stadionu Nogometnog kluba *Zagreb* u Zagrebu u nazočnosti Franje Tuđmana, predsjednika Republike Hrvatske, Martina Špegelja, ministra obrane Republike Hrvatske, i Josipa Boljkovca, ministra unutarnjih poslova Republike Hrvatske. Zbor narodne garde predstavljao je začetak Hrvatske vojske.[62]

Dana 26. lipnja 1991. Hrvatski sabor donosi Zakon o obrani. Prema tom zakonu svaki građanin Hrvatske dužan je štititi i braniti neovisnost i teritorijalnu cjelovitost Republike Hrvatske. Oružane snage Republike Hrvatske činile su jedinstvenu cjelinu i sastojale su se od Hrvatske vojske i Zbora narodne garde. Vojna obveza trajala je od 18. do 60. godine života. Ministarstvo obrane donijelo je odluku

[59] Skupina autora (ur. Dražen Budiša), 217.
[60] Mijatović, 44.
[61] Večernji list, Zagreb, 11.4.1991., 3.
[62] Šetić, 229.-230.

kojom se do daljnjega obustavilo slanje novaka u JNA. Predsjednik Tuđman je dan kasnije, 27. lipnja, za zapovjednika Zbora narodne garde imenovao general-pukovnika Martina Špegelja.[63]

Hrvatsko rukovodstvo označilo je JNA agresorskom vojskom u službi velikosrpskih interesa i zahtijevalo se od Predsjedništva SFRJ da se ona depolitizira i povuče u vojarne. Međutim, Predsjedništvo SFRJ nije bilo jedinstveno jer su Srbi i Crnogorci podržavali velikosrpsku ekspanziju. Kako su velikosrpski napadi postajali sve žešći, hrvatsko rukovodstvo naredilo je 27. kolovoza 1991. osnivanje središnjeg Kriznog štaba i općinskih kriznih štabova. Predsjednik Vlade Republike Hrvatske ujedno je bio i predsjednik središnjeg Kriznog štaba. Sljedećeg dana, 28. kolovoza 1991., u cijeloj Hrvatskoj obavljena je mobilizacija.[64] Upućen je poziv hrvatskim iseljenicima da na svaki mogući način pomognu svojoj domovini. Hrvatsko rodoljublje i domoljublje, kako među Hrvatima u domovini, tako i među Hrvatima u iseljeništvu, bili su na najvišoj razini angažiranosti i odgovornosti. Nikada Hrvati u svojoj povijesti nisu bili toliko jedinstveni kao tada, svjesni da se ta dozrela prilika, da se izbori i obrani samostalna i suverena hrvatska država, nipošto ne smije propustiti. Većina ih je bila spremna žrtvovati sve što imaju, pa i svoje živote, za spas Hrvatske. Iz inozemstva su pristizala velika novčana sredstva hrvatskih iseljenika za kupnju oružja i vojne opreme, potrebnih za obranu domovine. Iz mnogih zemalja dolazili su sinovi hrvatskih iseljenika braniti voljenu im Hrvatsku. Hrvatsko političko vodstvo na čelu s predsjednikom Republike Hrvatske Franjom Tuđmanom pokazalo je visoku svijest u stvaranju nacionalnog jedinstva i povezivanja domovinske i iseljene Hrvatske.[65]

Početkom rujna 1991. započeo je sveopći napad velikosrpskih agresora na Republiku Hrvatsku, a hrvatsko rukovodstvo donijelo je 13. rujna 1991. odluku da se blokiraju sve vojarne JNA u Hrvatskoj. Tijekom te blokade mnoge vojarne su se predale. S njihovom predajom, Hrvatska vojska došla je u posjed velikih količina naoružanja, kao što su tenkovi, topovi, bacači, pješačko oružje i strjeljivo.[66]

Kada je postalo očito da se JNA otvoreno stavlja na stranu srpskih pobunjenika te da ih naoružava, hrvatsko pučanstvo se u zapadnoj Slavoniji počelo pripremati za obranu. Organiziranje obrane pretežno se odvijalo u okviru Ministarstva

[63] Šeks, *Prvi dio*, 97.
[64] Šanjek, 462.
[65] Šetić, 251.
[66] Šanjek, 463.

obrane i Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske. Dana 29. srpnja 1991., odlukom predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana, osnovan je Regionalni krizni štab za Bilogorsko-podravsku regiju, s predsjednikom Jurom Šimićem i zapovjednikom Stjepanom Budinskim.[67] Zbor narodne garde u zapadnoj Slavoniji do druge polovice srpnja 1991. bio je pod izravnim zapovijedanjem Zapovjedništva iz Zagreba. Predsjednik Tuđman osniva 29. srpnja 1991. i Krizni štab Zapadnoslavonske regije za područja općina Pakrac, Daruvar, Slatina, Vitovitica, Grubišno Polje, s predsjednikom dr. Ivanom Šreterom, koji je bio ravnatelj Specijalne bolnice za rehabilitaciju u Lipiku. Ubrzo je ustrojeno i Zapovjedništvo Zapadnoslavonske regije sa sjedištem u Pakracu, a 12. kolovoza 1991. za vojnog zapovjednika u tom Regionalnom kriznom štabu imenovan je pukovnik Miroslav Jerzečić, bivši potpukovnik JNA. Sjedište štaba u Pakracu bilo je samo do 21. kolovoza 1991., a potom je prebačeno u Viroviticu.[68]

3.5. ORUŽANA POBUNA SRPSKIH POLICAJACA 1. OŽUJKA 1991.

Dana 28. veljače 1991. Ustavni sud Republike Hrvatske poništio je odluke Skupštine općine Pakrac od 22. veljače 1991. o pristupanju pakračke općine tzv. SAO Krajini te o preimenovanju Policijske postaje Pakrac u „Općinski sekretarijat unutrašnjih poslova Pakrac“ i o njegovu stavljanju u nadređenost tzv. Sekretarijata unutrašnjih poslova SAO Krajine. Kako je glavni cilj čelnika SAO Krajine bio da Pakrac postane središte njihove protuustavne autonomije u zapadnoj Slavoniji, odlučili su u potpunosti preuzeti pakračku Policijsku postaju. Sutradan, 1. ožujka, nekoliko se stotina naoružanih srpskih civila okupilo ispred zgrade pakračke općine i Policijske postaje, gdje su na tamošnje jarbole podigli zastave SFRJ i Republike Srbije, a neki su Srbi čak odvodili svoju djecu s nastave u osnovnoj pakračkoj školi. Oko 12 sati pobunjeni Srbi su u postaji razoružali šesnaest policajaca hrvatske narodnosti i pri tome ih fizički zlostavljali. Srpski pobunjenici su poslije 15 sati napustili Policijsku postaju i povukli se na rezervni položaj te su pri tome uništili sustav veze, uzeli svo oružje i otuđili policijska vozila. Oko 22 sata iz Bjelovara je u Pakrac, prema odobrenju predsjednika Predsjedništva SFRJ Borislava Jovića, stigla

[67] Mijatović, 64.
[68] Marijan, *Domovinski rat*, 102.

četa 265. mehaniziranooklopne brigade JNA od deset tenkova, kojom je zapovijedao Ramiz Dreković. Međutim, već oko 23 sata dio srpskih pobunjenika vratio se u Policijsku postaju Pakrac. Ujutro, nešto prije 6 sati, 2. ožujka 1991. u Pakrac je stiglo oko 120 pripadnika Posebne jedinice policije Omege Policijske uprave Bjelovar. Oko 6,15 sati bez borbe su ušli u Policijsku postaju Pakrac te razoružali i uhitili 32 osobe srpske narodnosti. Oko 9 sati toga dana srpski pobunjenici su iz lakog pješačkog naoružanja pucali na zgrade pakračke općine i Policijske postaje. Hrvatski policajci su odgovarali na pucnjavu istom mjerom. Tijekom prijepodneva u postaju su se počeli vraćati i dan prije razoružani policajci hrvatske narodnosti.[69]

U zgradu Policijske postaje Pakrac oko 14 sati došla su dva JNA general-potpukovnika Dobrašin Praščević i Jevrem Cokić s nekoliko svojih visokih oficira, a oko 16 sati stigli su potpredsjednik Predsjedništva SFRJ Stjepan Mesić te predsjednik Vijeća općina Sabora Republike Hrvatske Slavko Degoricija, koji su razgovarali o zbivanjima u Pakracu. S općinske zgrade skinuta je zastava Republike Srbije, a istaknute su zastave SFRJ i Republike Hrvatske. Nakon što su Pakrac napustili generali i visoki oficiri JNA te Stjepan Mesić i Slavko Degoricija, oko 18 sati krenuo je novi napad srpskih pobunjenika na zgrade Policijske postaje i pakračke općine. Na taj napad uzvratili su hrvatski policajci, pri čemu su u pucnjavi lakše ranjena tri hrvatska policajca.[70]

Pregovori o smirivanju političke napetosti koji su započeli 2. ožujka, nastavljeni su 3. ožujka u 11 sati u gostionici *Šport*, u prostorijama nogometnog kluba *Hajduk*, kraj nogometnog igrališta *Uroševac* u istočnom dijelu grada Pakraca. Zaključeno je da se sve vrati na stanje prije 1. ožujka 1991., uhićeni da se oslobode krivnje, pobunjeni policajci srpske narodnosti da se vrate na prijašnje dužnosti, da se iz Pakraca povuku svi policajci iz drugih mjesta i snage JNA, da sve institucije počnu djelovati te da se normalizira život i rad pučanstva u Pakracu.[71]

Dva dana nakon pobune u Pakracu dramatičnu poruku poslao je novinar Milan Jajčinović u *Večernjem listu*: „Na putu gutanja komad po komad Hrvatske najvažnije je bilo osigurati mostobran za prebacivanje iz Krajine u Slavoniju. Pokušalo se sa Petrinjom i sudeći po sadašnjim događajima to se i uspjelo. Stiglo se u Pakrac,

[69] Mijatović, 92.
[70] Isto, 92.-97.
[71] Isto, 97.

slavonsku „srpsku metropolu“, čovjek bi pomislio da su Srbi u njemu apsolutna većina, da je grad srpski. No u njemu – Srbi nisu većina. U Pakracu oni čine 38,36 posto, a Hrvati 30,37 posto stanovništva. Ostalo su Česi i Jugoslaveni. Ali ta činjenica stratege srpske unutarhrvatske ekspanzije uopće ne smeta. Njihovo je poimanje srpstva i srpskog prava na državnost apsurdno: srpsko je sve gdje god postoji ijedan Srbin! Da bi se svi Srbi okupili nužno je teritorijalno razdrobiti Hrvatsku. Cijelu se naime ne može progutati, ali usitnjenu… Zato se i sustavno promiče paranoja i navodi na otkazivanje lojalnosti sadašnjoj vlasti Hrvatske. Pakrac je posljednji gdje se to dogodilo. Ali sasvim sigurno ne i zadnji“.[72]

Srpska pobuna u Pakracu bila je isplanirana u suradnji s JNA, a trebala je JNA poslužiti za uvođenje izvanrednog stanja u zemlji i rasijecanje Hrvatske. Napad pobunjenih Srba na Policijsku postaju Pakrac bio je prvi oružani sukob hrvatskih snaga sa srpskim pobunjenicima, a u Pakracu se 1. ožujka svake godine obilježava kao obljetnica početka Domovinskoga rata u Hrvatskoj. Pakrac je u ožujku 1991. bio u fokusu zbivanja jer su srpski mediji izvještavali o pokolju nad Srbima, premda je u pothvatu hrvatske policije bilo ranjenih samo na njezinoj strani. Nakon pregovora Saveznih tijela vlasti i Hrvatske, Specijalna policija se povukla iz Pakraca, uredovanje je preuzela temeljna policija, nakon čega se 18. ožujka 1991. povukla i JNA.[73]

3.6. POČETAK OTVORENE SRPSKE AGRESIJE U ZAPADNOJ SLAVONIJI

U ljeto 1991. godine započela je otvorena agresija Srbije na Republiku Hrvatsku. U lipnju 1991. srpski pobunjenici su u području zapadne Slavonije i šire, osobito u području pakračke i grubišnopoljske općine, uz izravnu pomoć JNA, sve snažnije počeli napadati institucije Republike Hrvatske i naselja s hrvatskim pučanstvom. Tako je dana 9. lipnja 1991. u 17,30 sati na toranjskom raskrižju u Omanovcu, dok je nadzirao promet, s leđa ustrijeljen policajac Policijske postaje Pakrac Vlado Laučan iz Matkovca. Hrvatski policajac Vlado Laučan bio je prva žrtva Domovinskoga rata na zapadnoslavonskom području. U selu Kamenskoj u požeškom području 28. lipnja 1991. u popodnevnim satima, na prometnoj nadzornoj točki srpski terorist Milan Radojčić iz Pakraca strojnicom je pucao na pripadnike hrvatske policije

[72] Večernji list, Zagreb, 3.3.1991., 3.
[73] Marijan, *Domovinski rat*, 72.

dok su oni obavljali svoju dužnost. U uzvraćenoj vatri Radojčić je ubijen, uhićen je Milutin Ivanović, predsjednik SDS-a Požega, a dvojica srpska terorista su pobjegla. Dana 6. srpnja 1991. srpski teroristi minirali su željezničku prugu u Pakracu, a 16. srpnja blizu Dječjeg doma u središtu Lipika pucali su oko 23 sata u policijski automobil i ubili policajca Branka Čorka iz Križevaca. Požeštinu su 20. srpnja 1991. vrlo nisko prelijetala dva zrakoplova JNA, otvarajući vatru, a višekratna prelijetanja iznad Požeštine u niskom letu ponavljala su se i sutradan. U središtu Daruvara, na raskrižju Svačićeve ulice i Ulice I. L. Ribara, srpski teroristi su 20. srpnja nešto prije ponoći iz blizine ubili tri pripadnika Policijske postaje Daruvar koji su obavljali redovitu ophodnju: Ivana Rončevića iz Levinovca kraj Virovitice, Miroslava Polaka iz Doljana i Roberta Žilija iz Donjeg Čaglića.[74] Dana 29. srpnja 1991. u krvavim borbama sa srpskim teroristima u okolici Kostajnice poginuo je Predrag Škrbina, policajac iz Policijske postaje Novska, koji je bio prva žrtva Domovinskog rata s područja općine Novska.[75]

Ta ubojstva bila su uvod u otvorenu agresiju koja je u zapadnoj Slavoniji počela sredinom kolovoza 1991. godine. Gradovi i sela razarani su iz svih raspoloživih oružanih sredstava s kopna i iz zraka. Gađani su civilni objekti, škole, zdravstvene ustanove, kulturni spomenici, pri čemu su stradali brojni civili. Posebice su velika razaranja pretrpjeli Pakrac, Lipik i Daruvar. Srpski pobunjenici, vođeni prosrpski orijentiranom JNA i srpskim teritorijalcima iz BiH, uspjeli su na zapadnoslavonskom području okupirati dijelove teritorija općina Bjelovar, Grubišno Polje, Daruvar, Pakrac, Novska, Nova Gradiška, Podravska Slatina, Orahovica, Požega i Virovitica. Na okupiranom području osnivani su logori za nesrpsko stanovništvo i počinjeni su brojni ratni zločini nad hrvatskim vojnicima i civilima.[76]

Kako se približavala sredina kolovoza 1991. godine, tako su srpski teroristički napadi postajali sve žešći, agresivniji i s težim posljedicama, u skladu s velikosrpskim programom i pobunjeničkim ciljevima koji su htjeli proglasiti SAO zapadnu Slavoniju. Uvečer, dana 13. kolovoza 1991. u Pakracu je proglašena SAO zapadna Slavonija, a srpski agresor pokrenuo je sve svoje snage: dobrovoljačke skupine, postrojbe Teritorijalne obrane i postrojbe JNA, da bi prema zacrtanom velikosrpskom programu

[74] Mijatović, 101.-103.
[75] Večernji list, Zagreb, 30.7.1991., 4.
[76] Hnojčik, Toni, *To sam radio u ratu, sine (Zapadna Slavonija 1990.-1995.)*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2010., 11.

napokon uspostavio svoju državu Srbiju sa zapadnom granicom Virovitica – Grubišno Polje – rijeka Ilova. Istodobno srpski pobunjenici usmjeravali su svoje napade prema Grubišnom Polju, Pakracu, Daruvaru i Okučanima. Noću 13. na 14. kolovoza srpski pobunjenici napali su Grubišno Polje, a noću 14. na 15. kolovoza očekivan je napad srpskih terorista na Pakrac, a grad su zbog ratne opasnosti počele napuštati srpske i hrvatske obitelji. Otvorena pobuna srpskog pučanstva u Okučanima i okolici započela je 15. kolovoza 1991., kada je Srpsko nacionalno vijeće proglasilo općinu Okučani, a pobunjeni Srbi postavili barikade na prilazima naseljima sa srpskim pučanstvom, zlostavljajući pučanstvo hrvatske narodnosti. U Okučanima je 16. kolovoza vođen pravi rat s pobunjenim Srbima, osobito oko željezničke postaje, dok je pučanstvo srpske narodnosti iz okučanskih naselja napuštalo svoje domove i u kolonama se izvlačilo prema Bosanskoj Gradiški.[77] Istog dana prekinut je željeznički promet na magistralnoj pruzi Zagreb – Beograd zbog dojave da je pruga minirana između Okučana i Novske. Promet je prekinut i na magistralnoj cesti od Okučana prema Bosanskoj Gradiški jer su pripadnici MUP-a iz Stare Gradiške blokirali most prema Bosanskoj Gradiški, cestovni pravac od Okučana prema Lipiku i Pakracu držali su teroristi i četničke grupe, a također je obustavljen i lokalni promet od Nove Gradiške prema Okučanima jer taj cestovni pravac vodi kroz ratno područje od Medara, Smrtića, Gornjih Bogićevaca i Kosovca do Okučana.[78] U Požeštini sredinom kolovoza 1991. srpski teroristi prijete, napadaju i podmeću eksplozive u kuće Hrvata u selima Orljavac, Lučinci, Kamenska, Gradište, osobito onih čiji članovi su bili u hrvatskim obrambenim snagama. Dana 16. kolovoza srpski teroristi, da bi onemogućili slavljenje tamošnjeg zaštitnika sv. Roka, granatiraju Orljavac.[79]

Dana 18. kolovoza 1991. srpski teroristi su u Kukunjevcu zaustavili i oteli ravnatelja Specijalne bolnice u Lipiku, predsjednika Općinskog odbora HDZ-a Pakrac i predsjednika Regionalnog kriznog štaba za zapadnu Slavoniju dr. Ivana Šretera. Ivan Šreter odveden je u logor Branešci, zatim u zloglasni logor u Bučju, kojeg su pobunjeni Srbi osnovali 17. kolovoza 1991. za cijelu zapadnu Slavoniju u koji su dovođeni zarobljeni pripadnici MUP-a, ZNG-a, HV-a te civili. U logoru je bilo zatočeno oko 300 osoba, njih 75 ubijeno je na najokrutniji način, a 124 zatočenika još se vode

[77] Mijatović, 106.-108.
[78] Večernji list, Zagreb, 18.8.1991., 5.
[79] Mijatović, 109.

kao nestali.[80] Sudbina dr. Šretera i danas je nepoznata, njegovi posmrtni ostaci nisu pronađeni. Nakon izbijanja velikosrpske pobune 1991. godine u zapadnoj Slavoniji, dr. Šreter se zalagao za nenasilje te je pozivao Srbe na mir i prestanak terora kojeg su počeli provoditi. Istaknuo se po razboritosti, dobroti i kao pobornik rješavanja razmirica mirnim putem (vidi Prilog 1).

Dana 19. kolovoza 1991., dok je obavljao poslove liječnika trijažera u prijamnoj ambulanti, zarobljen je ravnatelj pakračke bolnice dr. Vladimir Solar, koji svjedoči o tom zarobljavanju: „Uhitili su me domaći ljudi, Srbi iz sela Šeovice, koji su bili u uniformama JNA. Sve sam ih poznavao. Na ulazu u selo vezali su mi oči. Poznajem kraj i znao sam da me voze prema Bučju. Nakon dvadesetak kilometara promijenili su automobil, te me, i dalje vezanih očiju, odveli u jednu kuću, gdje su počela ispitivanja. Tijekom ispitivanja udarali su me uglavnom šakama po glavi, pogotovo ako ne bih odgovorio ono što su oni htjeli i onako kako su tražili. Drugo jutro odveli su me, opet vezanih očiju, u selo Branešci, gdje su me ostavili u jednoj napuštenoj seoskoj kući. Tu je već bio kolega Šreter, koji je ležao na krevetu sav ispretučen, kao što sam i sam bio. Kolega Šreter bio je sav u modricama, čitav trbuh, grudni koš, leđa, natkoljenice, Brillovi hematomi, oko očiju, te je imao prijelom lijeve ulne kosti i desne lopatice. Pričao mi je kako su ga tukli isto vezanih očiju, najviše nogama, ali i nekim tvrdim predmetima. Povremeno su svraćali četnici koji su govorili da dolaze gledati ustaške doktore koje će skoro klati i na taj način se iživljavati. Mi smo nesmetano razgovarali. Kolega je počeo štrajk glađu 21. kolovoza i idućeg dana dobio je infuziju, a ja sam, usprkos zabrani, javio u Lipik da smo ovdje zarobljeni. Uvečer toga dana stražar mi za kaznu nije dozvolio spavanje, već mi je naredio da moram stajati u kutu kraj peći čitavu noć u hladnoj prostoriji. Drugoga dana odveli su me iz te kuće na Bučje i više nisam vidio kolegu Šretera“[81].

Do kraja kolovoza 1991. gotovo svakodnevno su trajali srpski agresorski i teroristički napadi na gradove u zapadnoj Slavoniji, kako policijske tako i civilne objekte s hrvatskim pučanstvom. U organizaciji *Bedema ljubavi*[82] održani su mnogi skupovi s kojih su poslani apeli za mir, a protiv mržnje i ubijanja. Na jednom od njih, 29. kolovoza 1991. ispred tadašnje komande 5. vojne oblasti JNA u Zagrebu, hrvatski

[80] Isto, 111.-112.
[81] Isto, 115.
[82] *Bedem ljubavi* javlja se spontano kao organizacija majki čiji su sinovi služeći vojni rok u JNA bili prisiljeni sudjelovati u agresiji na vlastitu domovinu. Organizacija se borila protiv uplitanja JNA i ratnog razrješenja političke krize u SFRJ.

pjesnik i humanist Vlado Gotovac održao je govor u kojemu je sažeo poruku Hrvata jugo-oficirima i istaknuo moralna načela koja bi trebala voditi narod u borbi za slobodu i samostalnost (vidi Prilog 2).

3.7. SRPSKI AGRESORSKI NAPADI U RUJNU 1991.

U početku rujna 1991. srpski agresor je na području zapadne Slavonije nastavio s pješačkim i topničkim napadima u svim smjerovima, posebno prema Pakracu, Daruvaru, Grubišnom Polju, Virovitici, Slatini i Novoj Gradiški, a hrvatski branitelji nastojali su održati uspostavljene obrambene položaje. Nakon što su pobunjeni Srbi iz zapadne Slavonije i JNA u kolovozu 1991. zauzeli Okučane i u početku rujna 1991. u okučanskom području ovladali Autocestom Zagreb – Lipovac te pod svoj nadzor stavili većinu prostora između rijeke Save, Nove Gradiške, Novske, Lipika i Pakraca, a i pretežni dio Psunja, Papuk i Bilogoru, u tom pobunjeničkom i okupiranom području prekinuli su sve prometnice koje su povezivale najveći dio Hrvatske s istočnom Hrvatskom, dok su u širem slatinskom području, oko Mikleuša, pod topničkom vatrom držali Podravsku magistralu, jedinu prometnicu koja je povezivala dva neokupirana i još slobodna područja Republike Hrvatske. Nastojeći presjeći Podravsku magistralu Našice – Orahovica – Slatina, oko 400 srpskih pobunjenika je iz okolnih sela, napredujući prema Mikleušu, 4. rujna 1991., nakon postavljanja zasjeda i minobacačkog i topničkog granatiranja, napalo sela Balince, Četekovac i Čojlug u slatinskoj općini, opljačkalo ih i spalilo. Na najokrutniji način tada su ubili dvadeset četiri osobe hrvatske narodnosti od mladenačke dobi do onih u dubokoj starosti, od toga je bilo petnaest civila kojima su se služili kao živim štitom. Žrtve su masakrirali – klali, rezali im uši i vadili oči, sjekli im glave i druge dijelove tijela. Dva su tijela ubijenih zapaljena, a najviše je kuća srušeno teškim naoružanjem, minirano i zapaljeno.[83] *Večernji list* donosi kako su se 6. rujna 1991. oko 13 sati borbe rasplamsale na svim bojištima u novogradiškoj općini. Hrvatske obrambene snage spremno su odgovorile na oružane provokacije okupacijske vojske, okučanskih terorista i srpskih rezervista na ratištima kod Okučana i na magistralnoj cesti Stara Gradiška – Okučani. Novogradiščane su redovito, gotovo svake večeri,

[83] Mijatović, 127.-133.

uznemiravale eksplozije. Znatno su bile oštećene prodavaonice, kiosci, ugostiteljski objekti i obiteljske kuće.[84]

Djelatna satnija 105. pričuvne brigade ZNG-a Bjelovar pod zapovjedništvom Miroslava Černaka, s dva pripadnika PU Zagreb, oklopnim vozilom ručne proizvodnje krenula je u nedjelju 8. rujna 1991. oko 7,40 sati iz Pakraca prema selu Kusonje da bi izvidjela tamo postavljenu barikadu i jačinu njezine obrane. Nakon što su ušli u selo i oko 9 sati barikadu digli u zrak, protivno dobivenoj zapovijedi, nastavili su napredovati te su upali u neprijateljsku zasjedu. U borbi je oklopno vozilo oštećeno protuoklopnim sredstvom, a branitelji su se sklonili u obližnju kuću br. 55, iz koje su se odupirali znatno nadmoćnijem neprijatelju. Oko 12 sati javili su u Policijsku postaju Pakrac da su opkoljeni i da trebaju pomoć. Opkoljenima je odmah u pomoć krenula postrojba Policijske postaje Pakrac i dva voda Posebne jedinice policije Omege PU Bjelovar, ali se opkoljeni hrvatski branitelji nisu uspjeli izvući. U kući opkoljeni branitelji pružali su otpor do jutra 9. rujna. Tada je neprijatelj u 9,30 sati minirao kuću i branitelje pozvao na predaju, sedam branitelja se odazvalo tom pozivu. Međutim, prvi koji je izišao iz kuće odmah je rafalnom vatrom ubijen, a šestorica ostalih prisiljeni su bili leći potrbuške s rukama na zatiljku. Potom su vezani žicom i ubijeni, nakon što su bili izloženi najokrutnijim iživljavanjima. Na najokrutniji način likvidirani su i ranjenici u kući. U toj su akciji u selu Kusonje, 8. i 9. rujna 1991. živote izgubila osamnaestorica pripadnika djelatne satnije 105. brigade ZNG-a te dvojica pripadnika PU Zagreb, koji su bili vodiči u toj akciji. Nakon ekshumacije iz zajedničke grobnice u Kusonjama, 5. veljače 1992. održan je pogreb sedamnaest poginulih branitelja u Kusonjama na bjelovarskom groblju Borik, kojeg je predvodio kardinal Franjo Kuharić, uz sudjelovanje najviših crkvenih, građanskih i vojnih dužnosnika.[85]

Dana 11. rujna 1991. održani su neuspjeli pregovori između zamjenika ministra MUP-a Republike Hrvatske Ivana Jarnjaka i predstavnika JNA generala Andrije Rašete te je neprijatelj nastavio s kombiniranim napadima na sve hrvatske obrambene položaje. Žestoke borbe na cijelom zapadnoslavonskom bojištu nastavljene su do kraja rujna 1991., a pobunjeni Srbi i JNA osobito su napadali oko Nove Gradiške.[86] Dana 20. rujna 1991. zapadnoslavonsko bojište obišao je hrvatski predsjednik dr. Franjo Tuđman i posjetio Novsku, Gornji Rajić, Kutinu, Daruvar,

[84] Večernji list, Zagreb, 7.9.1991., 5.
[85] Mijatović, 137.-141.
[86] Isto, 157.

oslobođenu vojarnu u Doljanima, Lipovljane i Garešnicu. Predsjednik Tuđman, zajedno s ministrom obrane RH Gojkom Šuškom i predsjednikom Izvršnog odbora HDZ-a Slavkom Degoricijom zadržao se u centru Novske, zajedno su obišli gardiste na prvoj crti obrane te su popili kavu s građanima.[87] Kako su hrvatske obrambene snage, i brojem i naoružanjem, postale brojnije i moćnije, hrvatsko rukovodstvo je 21. rujna 1991. donijelo odluku da se Zapovjedništvo Zbora narodne garde preimenuje u Glavni stožer Hrvatske vojske. Za načelnika tog Glavnog stožera imenovan je general Anton Tus.[88]

3.8. OSLOBAĐANJE VOJARNI JNA U ZAPADNOJ SLAVONIJI

Dana 11. rujna 1991. predsjednik Predsjedništva SFRJ Stjepan Mesić donio je zapovijed o povlačenju postrojba JNA u vojarne. Međutim, JNA je odbila postupiti prema zapovijedi te je hrvatsko vrhovništvo predvođeno dr. Franjom Tuđmanom, dan poslije, 12. rujna 1991. donijelo odluku o oslobađanju vojarni JNA u Republici Hrvatskoj. U skladu s tom važnom odgovornom odlukom, hrvatske oružane snage – postrojbe MUP-a, ZNG-a i odredi Narodne zaštite, krenule su u izvršenje tog postavljenog zadatka i u zapadnoj Slavoniji. Iako nije bio ni malo lagan, zadatak je obavljen u periodu od 15. do 29. rujna 1991. godine.[89]

Vojarna u Slatini blokirana je 6. rujna 1991., reducirane su joj voda i struja, a vojarnu se s dominantnih točaka držalo pod nadzorom. Iz okolnih zvučnika postavljenog razglasa njome su snažno odjekivale odabrane hrvatske domoljubne pjesme, što je pogubno djelovalo na borbeni moral tamošnjih pripadnika JNA. Poslije deset dana pregovora, posada vojarne predala se 16. rujna, bez borbe. Hrvatske su se snage tako domogle znatne količine naoružanja i druge vojne opreme. Hrvatske snage ZNG-a i Narodne zaštite su 10. rujna 1991. blokirale garnizonsku vojarnu u Virovitici. Snage ZNG-a napadale su vojarnu, dok je oko sto dvadeset pripadnika Narodne zaštite držalo vanjski opsadni prsten. Nakon jednosatne obostrano žestoke borbe, 17. rujna 1991. predala se u 8,30 sati danima blokirana vojarna u Virovitici. U oslobađanju objekata JNA u Virovitici, osim ostaloga, zadobiveno je pet i pol tisuća

[87] Večernji list, Zagreb, 21.9.1991., 3.
[88] Šetić, 251.
[89] Mijatović, 145.

kalašnjikova, desetak novih borbenih vozila, više tenkova, kamiona i topničkog oružja. Zarobljeno je oko petsto pripadnika JNA, koji su upućeni u prihvatilište i potom pušteni kući. Nedaleko od Daruvara u Polomu (Doljani) JNA je imala vojarnu, skladište i Zapovjedništvo 28. partizanske divizije, tada u operativnom sastavu 32. korpusa JNA Varaždin. Tim je objektima 10. rujna 1991. uskraćena opskrba vodom, strujom i plinom, prekinute su telefonske veze, a noću 15./16. rujna objekte su opkolili pripadnici Posebne jedinice policije Omege PU Bjelovar. Neprijatelj je na blokadu odgovorio minobacačkom i topničkom vatrom po civilnim objektima u Daruvaru i Doljanima, napadajući osobito središte Doljana, gdje su se skupljale hrvatske snage za napad na glavni ulaz u vojarnu. Nakon jakog odgovora hrvatskih osloboditeljskih snaga, neprijatelj je uporabio četiri protuzračna borbena vozila i pokušao proboj iz vojarne prema selu Kip, prema Pakracu i području naseljenu pučanstvom srpske narodnosti, ali je spriječen. Vojarna je napokon oslobođena 17. rujna 1991. u jutarnjim satima. U oslobađanju vojarne na daruvarskom području poginulo je pet, a ranjeno je šest pripadnika policijskih snaga. Od objekata JNA u požeškom području nalazila se vojarna *Narodni heroj Nikola Demonja* u gradu Požegi, Dom JNA u središtu grada, vojno skladište, automotodrom *Glavica* i drugo. Pripreme za oslobađenje vojnih objekata JNA u Požeštini trajale su još od srpnja 1991., a sama akcija oslobađanja započela je 13. rujna 1991. pod zapovjedništvom Željka Samardžije. Hrvatske obrambene snage blokirale su vojne objekte, a dan poslije, 14. rujna, zapovjedništvo svih snaga koje su u Požeštini sudjelovale u oslobađanju vojnih objekata JNA preuzeo je Miljenko Crnjac. Dom JNA u Požegi oslobođen je 14. rujna, kada su se predali tamošnji oficir i sedam vojnika JNA s naoružanjem. Vojarna *Nikola Demonja* u Požegi hrvatskim snagama predala se oko 13 sati 17. rujna 1991. godine. Zarobljeno je 348 pripadnika JNA, koji su zatim upućeni svojim domovima, a prije predaje vojarne na hrvatsku stranu prebjeglo je pedeset vojnika. U vojarni je pronađeno oko deset tisuća komada pješačkog naoružanja, šezdeset minobacača raznih kalibara, dvadeset netrzajnih topova i druge vojne opreme, podosta streljiva i petsto vozila raznih vrsta. Dio zarobljenog naoružanja upućen je na novogradišku bojišnicu, gdje je stanje za hrvatske snage bilo vrlo kritično.[90] *Večernji list* navodi kako su vojarna u Požegi i svi ostali objekti predani bez ijednog ispaljenog metka. Časnici i vojnici u požeškoj vojarni nisu okaljali čast i ipak su im od svega bili važniji

[90] Mijatović, 145.-148.

ljudski životi i materijalna dobra. Svim časnicima i vojnicima te članovima njihovih obitelji zajamčena je bila osobna i materijalna sigurnost.[91] Hrvatske snage – pripadnici ZNG-a Bjelovar, Teritorijalne obrane i Narodne zaštite Bjelovar, 13. i 14. rujna 1991. blokirale su na bjelovarskom području vojarnu *Božidar Adžija* na Vojnoviću u zapadnom dijelu Bjelovara. Isključeni su im telefoni, voda i dostava hrane, zabranjeno unošenje i iznošenje naoružanja. Potpuna blokada uspostavljena je od 21. do 29. rujna 1991., na svim ulazima uspostavljene su blokade i hrvatske osloboditeljske snage dovedene su u stanje borbene spremnosti. Da bi zastrašivao hrvatske branitelje i pučanstvo, neprijatelj je pokretao tenkovske motore, iz vojnih objekata pucao je po okolnim kućama i položajima hrvatskih obrambenih snaga te zastrašivao na razne druge načine. Hrvatske snage u Bjelovaru, uz pomoć snaga 104. brigade HV-a Varaždin, napale su ujutro 29. rujna 1991. vojarnu. Ubrzo su se u napad uključili i pripadnici Posebne jedinice policije Omege PU Bjelovar, kojima je zapovijedao Mirko Kirin. U kasnim poslijepodnevnim satima posada vojarne bila je prisiljena na predaju. Zarobljeno je 365 neprijateljskih vojnika i 60 oficira. Ti su zarobljenici zamijenjeni za zarobljene hrvatske branitelje, zatočene u zloglasnom logoru Manjači nedaleko od Banja Luke.[92]

Do kraja rujna 1991. hrvatske snage oslobodile su sve objekte JNA u zapadnoj Slavoniji izvan okupiranih područja. Uspješnim završetkom tih akcija hrvatske oružane snage poboljšale su svoju opremljenost u osobnom naoružanju, protuoklopnim i protuzrakoplovnim sredstvima, tenkovima i drugim borbenim vozilima te u streljivu i općenito u vojnoj opremi, a svim razoružanim neprijateljskim snagama onemogućeno je ponovno uključivanje u zapadnoslavonsko bojište. U tim akcijama veliki dio pripadnika Narodne zaštite stekao je osnovna borbena iskustva, što im je dobro poslužilo kada su se uključili u nove postrojbe Hrvatske vojske, ustrojavane u rujnu i listopadu 1991. godine.[93]

[91] Večernji list, Zagreb, 18.9.1991., 5.
[92] Mijatović, 149.-150.
[93] Isto, 150.

3.9. ORGANIZIRANJE OBRANE U ZAPADNOJ SLAVONIJI U LISTOPADU 1991.

Stanje u Pakracu krajem rujna i početkom listopada 1991. bilo je toliko loše da je Pakrac postao drugi Vukovar, i po stradanjima i po sudbinama ljudi. Grad i njegova okolica do temelja su bili razrušeni. Pod danonoćnom vatrom minobacača, topova i višecijevnih raketnih bacača ni skloništa više nisu pružala dovoljnu zaštitu. O tragičnoj sudbini pakračkog pučanstva svjedoči Siniša Starek, službenik u pakračkoj Skupštini općine, kojemu je otac ubijen, a majka teško ranjena: „Gazio sam po krvi svoga oca da spasim majku. Nosio sam je u naručju 50 metara do susjeda Kubaleka, u sklonište koje nas je danima i noćima štitilo. Tek što smo stigli do susjedove kuće, pala je mina od čije smo detonacije oboje pali, a samo koji trenutak poslije još jedna, koja je razrušila krov.“[94]

Republiku Hrvatsku u listopadu 1991. neprijatelj je napadao u svim smjerova. Da bi se spojio sa snagama srpskih pobunjenika i JNA u zapadnoj Slavoniji, neprijatelj je u istočnoj Slavoniji žestoko napadao Vukovar, Vinkovce i Osijek. U zapadnoj Slavoniji neprijatelj je nastojao ovladati smjerom Okučani – Pakrac – Virovitica, a hrvatske obrambene snage, pripadnici HV-a i MUP-a, u neravnopravnoj borbi nastojale su onemogućiti neprijateljske osvajačke težnje.[95] O stanju na bjelovarskom području, u zapadnoj Slavoniji, početkom listopada 1991. i težini agresorskih napada svjedoči i Dragan Ogurlić, hrvatski novinar koji je tijekom Domovinskoga rata izvještavao sa svih hrvatskih bojišta (vidi Prilog 3).

U trenutku kada se hrvatska obrana u zapadnoj Slavoniji našla u teškom stanju, predsjednik Franjo Tuđman 5. listopada 1991. obratio se građanima Republike Hrvatske i pozvao ih na obranu domovine (vidi Prilog 4), a načelnik Glavnog stožera Hrvatske vojske general Anton Tus zapovijedio je, dana 8. listopada 1991., ustrojstvo Operativne grupe Posavina za područja kriznih štabova i zapovjedništava u Kutini, Novskoj i Novoj Gradiški, sa zapovjednikom pukovnikom Rudijem Stipičićem. Dan poslije, 9. listopada oko 13 sati pukovnik Stipičić stigao je u Novsku, upoznao je prilike i procijenivši nastalu situaciju odlučio je ustrojiti Zapovjedništvo Operativne grupe Posavina sa sjedištem u Lipovljanima. S pukovnikom Stipičićem na čelu, to je zapovjedništvo, u suradnji s kriznim štabom

[94] Večernji list, Zagreb, 2.10.1991., 6.
[95] Mijatović, 161.

Novske, pridonijelo učvršćenju i uspješnijoj obrani velikog dijela zapadne Posavine, a u skladu s planovima GS HV-a, ono je sa snagama OG Posavina i zajednički s ostalim hrvatskim postrojbama, osobito u novogradiškom području, pripremalo i ostvarivalo napadna djelovanja za oslobađanje privremeno okupiranih hrvatskih područja i naselja u zapadnoj Slavoniji.[96] Na sastanku održanom kod načelnika Glavnog stožera izložena je složena situacija u Novskoj i izdana zapovijed: „Ne dozvoliti daljnji prodor neprijateljskih snaga na glavnom pravcu u zahvatu autoputa i puta Okučani – Gornji Rajić – Novska i iz pravca Jasenovca prema rijeci Ilovi i Zagrebu“.[97]

Na pakračkoj bojišnici hrvatska obrana je sredinu mjeseca listopada 1991. dočekala u vrlo nepovoljnim prilikama. Od jutra do mraka vođene su teške bitke za Pakrac i Lipik. U takvim su prilikama načelnik GS HV-a Anton Tus i zapovjednik druge operativne zone Bjelovar pukovnik Miroslav Jerzečić 17. listopada 1991. zapovjedili ustrojavanje Operativnog sektora Pakrac u sastavu kojega bi bile sve postrojbe u obrani Pakraca, Lipika i okolnoga područja, a sa sjedištem u Pakracu i sa zapovjednikom pukovnika Dragutinom Andrićem. Zapovjedništvo toga sektora ustrojeno je 20. listopada u selu Donja Obriježˇ. Njegova je zadaća bila učvrstiti obranu Lipika, Pakraca i ostalog područja Sektora od neprijateljskih napada, popuniti snage, uspostaviti vezu s Operativnom grupom Posavina i s Operativnim sektorom Virovitica, preuzeti inicijativu na bojišnici i onemogućiti spajanje snaga 5. korpusa JNA sa srpskim pobunjeničkim snagama u Bilogori i Papuku te, zajedno s Operativnom grupom Posavina, spriječiti rasijecanje Hrvatske u smjeru Pakrac – Virovitica.[98]

Istoga dana kada je ustrojen Operativni sektor Pakrac, 17. listopada 1991., odlukom načelnika GS HV-a generala Antona Tusa i zapovjednika Druge operativne zone Bjelovar pukovnika Miroslava Jerzečića ustrojen je i Operativni sektor Virovitica za općine Viroviticu, Đurđevac i Koprivnicu, sa zapovjednikom pukovnikom Stjepanom Slivarom, a sa sjedištem u Virovitici. Sektor je, sa zapovjednikom i Zapovjedništvom ustrojenim 20. listopada, trebao koordinirati obranu Podravske magistrale i kada se za to stvore uvjeti, usmjeravati napadna djelovanja prema Papuku. Snagama Operativnog sektora Virovitica zadatak je bio urediti i organizirati

[96] Isto, 169.
[97] Lucić, Josip (gl. urednik), *1. gardijska brigada Hrvatske vojske – Tigrovi*, Znanje, Zagreb, 2015. 179.
[98] Mijatović, 182.-184.

čvrstu obranu na cijelom svom području, zapriječiti moguće smjerove neprijateljskog napada, sa snagama MUP-a postići što veću sigurnost ukupnog područja, osobito u naseljima s pučanstvom srpske narodnosti, uvježbavati postrojbe u svim razmještajnim područjima te izviđati neprijateljski razmještaj, brojnost ljudstva i sredstava.[99]

4. OPERACIJE OSLOBAĐANJA ZAPADNE SLAVONIJE

4.1. OPERACIJA *OTKOS-10*

Nakon žestokih borbi i neravnopravna otpora hrvatskih snaga, srpsko-crnogorski agresor je do jeseni 1991. uspio okupirati dijelove istočne Hrvatske i zapadne Slavonije, veći dio Banovine, Kordun i dijelove Like, Dalmacije te sve do Prevlake u Konavlima. Neprijatelj je u tom trenutku okupirao 25,15 posto kopnene površine i 9,29 posto morske površine Republike Hrvatske. Na okupiranom području ukupno je živjelo 51,8 posto Hrvata, 36 posto Srba i 12,2 posto pripadnika ostalih narodnosti.[100] U zapadnoj Slavoniji je, prema dostupnim informacijama, bilo okupirano 2875 četvornih kilometara, tj. oko 37,39% površine.

Dana 1. listopada 1991. Krizni štab Grubišnog Polja zadužio je pukovnika Franju Kovačevića da u Zapovjedništvu Druge operativne zone Bjelovar ishodi odobrenje plana za oslobađanje Bilogore i zapovijed za njegovo operativno izvođenje. Zapovjednik Druge OZ Bjelovar pukovnik Miroslav Jerzečić prihvatio je taj plan u suglasnosti s Glavnim stožerom Oružanih snaga Republike Hrvatske i 4. listopada 1991. iz Bjelovara uputio zapovijed – operativnoga broja 53, zapovjedniku obrane Grubišnog Polja pukovniku Franji Kovačeviću da sa snagama ZNG-a općina Grubišno Polje i Virovitica poduzme operaciju čišćenja Bilogore od odmetničkih i terorističkih grupa u trajaju od četiri do šest dana.[101]

Oslobodilačkom operacijom *Otkos-10* pukovnik Franjo Kovačević zapovijedao je iz zapovjednog mjesta u Grubišnom Polju, smještenom u prostorijama bivše Teritorijalne obrane, a radi učinkovitijeg vođenja, operacija je imala i izmješteno

[99] Isto, 186.-187.
[100] Isto, 32.-33.
[101] Isto, 191.

zapovjedno mjesto u Velikom Grđevcu, gdje su se nalazili zapovjednik Đuro Crkvenac i pomoćnik za logistiku Mirko Hajdinjak. Operacija je pokrenuta 31. listopada 1991. borbenim djelovanjima iz tri smjera: sa sjeverozapada iz područja bjelovarske općine, s juga iz smjera Grubišnog Polja i sa sjevera iz smjera Virovitice. Operacija je počela u 6 sati s jakom minobacačkom i topničkom pripremnom paljbom po utvrđenim neprijateljskim položajima, a već prvoga dana borbenih djelovanja hrvatske snage napredovale su tri do pet kilometara u pojedinim smjerovima u dubinu okupiranog područja.[102]

Drugog dana operacije, 1. studenog 1991. oslobođena su sela Lončarica, Zrinska, Sibenik i Cremušina, a pobunjeni Srbi započeli su s evakuacijom civila te činili ratne zločine. Trećeg dana operacije, nakon spajanja hrvatskih snaga iz nekoliko smjerova, oslobođena je prometnica Virovitica – Grubišno Polje. Četvrtoga dana, 3. studenog, hrvatske snage ušle su na poligon JNA u Gakovu, da bi zatim uspostavile nadzor zapadno od prometnice Virovitica – Grubišno Polje. Peti dan operacije završni je dan borbenih djelovanja, hrvatske snage su bez ikakvih gubitaka ušle u selo Turčević Polje, zauzele tamošnje zapovjedno mjesto neprijateljskog bataljuna i uspostavile obranu na dostignutim položajima. Oslobodilačkom operacijom *Otkos-10* od 31. listopada do 4. studenoga 1991., koja je postala prva uspješno izvedena oslobodilačka operacija hrvatskih oružanih snaga – Hrvatske vojske i MUP-a Republike Hrvatske u Domovinskom ratu, u tom petodnevnom borbenom djelovanju od srpskog agresora oslobođen je važan sjeverozapadni dio zapadnoslavonskog bojišta. Budući da se nije mogao suprotstaviti hrvatskim oslobodilačkim snagama, neprijatelj je svojim snagama i civilnom pučanstvu zapovjedio izvlačenje s područja Bilogore, što je velikim dijelom i provedeno. U tom izvlačenju počinio je teške masovne ratne zločine[103] nad zarobljenim civilima i pripadnicima odreda Narodne zaštite i Hrvatske vojske.[104]

Budući da je u Haagu 5. studenog 1991. na Mirovnoj konferenciji o Jugoslaviji postignut dogovor o obustavljanju svih borbenih djelovanja, s tim je u skladu načelnik GS OS RH general Anton Tus izdao toga dana zapovijed o prekidu vatre s nastupom

[102] Isto, 200.-201.
[103] Pobunjeni su Srbi, povlačeći se s Bilogore pred naletom hrvatskih oslobodilačkih snaga, 2. studenog 1991. počinili teški masovni ratni zločin nad taocima – zarobljenim pripadnicima HV-a, odreda Narodne zaštite i otetim civilima hrvatskim građanima, u šumi Velika Bukovica, u Velikoj Peratovici i Malom Grđevcu. U strašnom masakru ubili su 23 nedužne osobe.
[104] Mijatović, 266.

u 17 sati. Iako je neprijatelj, radi izvlačenja svojih snaga i civilnog pučanstva u smjeru Papuka, pružao jak otpor, hrvatske snage su odlučnim, brzim i koordiniranim napadnim djelovanjima razbile neprijateljske snage i oslobodile Bilogoru. Neprijatelj je uspio zadržati područje istočno od prometnice Lipik – Pakrac – Daruvar, zapadne dijelove Psunja i Papuka.[105]

4.1.1. ODNOS SNAGA

U oslobodilačkoj operaciji *Otkos-10* sudjelovale su hrvatske postrojbe: virovitička 127. brigada HV-a, grubišnopoljski 57. samostalni bataljun ZNG-a, dvije satnije Posebne jedinice policije Omege PU Bjelovar, Dragovoljačka satnija iz Koprivnice, Izvidničko-diverzantska satnija Druge operativne zone Bjelovar, satnija Policijske postaje Virovitica, satnija Policijske postaje Grubišno Polje, Mješovito-tenkovski vod 105. brigade HV-a Bjelovar, 19. mješoviti protuoklopni artiljerijski divizion Virovitica, 24. mješoviti artiljerijski divizion 52. samostalnog bataljuna Daruvar i druge postrojbe, ukupno 2847 boraca, dvanaest tenkova, oklopnih transportera i borbenih oklopnih vozila, osamnaest topova raznih kalibara i dvadeset minobacača. Neprijateljske srpske okupacijske snage na Bilogori imale su oko 1750 pripadnika, što je omjer 1,6:1 u korist hrvatskih snaga. Neprijatelj je raspolagao s osam tenkova, oklopnih transportera i borbenih oklopnih vozila što je omjer 1,7:1 u korist hrvatskih snaga. Neprijateljske snage su imale deset topova raznih kalibara što je također u hrvatsku korist u omjeru 1,8:1. Neprijatelj je u zrakoplovstvu, s četiri do šest svojih letjelica, imao potpunu prevlast i tijekom operacije *Otkos-10* po hrvatskim je snagama i naseljima borbeno djelovao 2., 3. i 4. studenog 1991. godine.[106]

4.1.2. VAŽNOST OPERACIJE *OTKOS-10*

Oslobodilačka operacija *Otkos-10*, koja se odvijala od 31. listopada do 4. studenog 1991., bila je prva uspješno izvedena oslobodilačka operacija hrvatskih oružanih snaga – Hrvatske vojske i MUP-a Republike Hrvatske u Domovinskom ratu.

[105] Isto, 215.
[106] Isto, 215.-216.

U petodnevnom borbenom djelovanju od srpskog agresora oslobođena je Bilogora, odnosno važan sjeverozapadni dio zapadnoslavonskog bojišta. Oslobođeno je i vraćeno u ustavnopravni sustav Republike Hrvatske 21 naselje u tadašnjoj općini Grubišno Polje te poligon Gakovo i u potpunosti je oslobođen Jasenaš u virovitičkoj općini – 370 četvornih kilometara u srpskoj agresiji okupiranog hrvatskog državnog teritorija. Otvorena je za gospodarstvo i obranu Republike Hrvatske bitna prometnica Virovitica – Grubišno Polje – Kutina (međunarodni prometni pravci M16 i M3), očuvana su materijalna bogatstva i stvoreni sigurnosni uvjeti za normalan civilni život u većem dijelu zapadne Slavonije. Skraćena je crta zapadnoslavonskog bojišta, preuzeta je inicijativa i stvoreni su uvjeti za nastavljanje napadnih djelovanja hrvatskih snaga u smjeru Papuka i Psunja. Pobjeda hrvatskih snaga u oslobodilačkoj operaciji *Otkos-10* dala je novu veliku moralnu snagu svim hrvatskim braniteljima, a pridonijela je padu morala među pobunjenim pučanstvom srpske narodnosti i srpske agresorske sile u cjelini. Srušen je lažan mit o srbočetničkoj nepobjedivosti i počelo je rušenje sna o Velikoj Srbiji i njezinim zapadnim granicama na crti Virovitica – Karlovac – Karlobag.[107]

4.2. OPERACIJA *ORKAN-91*

Dana 25. listopada 1991. Operativna grupa Posavina je od načelnika Glavnog stožera HV-a generala Antona Tusa dobila zadatak da od Okučana odsiječe srpske snage koje su napadale Pakrac i Lipik, spoji snage na novljanskom i novogradiškom pravcu i omogući Operativnoj zoni Bjelovar da razbije srpske snage oko Pakraca i Lipika. Za zadatak je OG Posavina ojačana 105. brigadom HV-a iz Bjelovara. Operacija je dobila ime *Orkan-91*, a na glavnom pravcu napada Novska – Gornji Rajić – Okučani OG Posavina angažirala je 1. brigadu Zbora narodne garde. Predviđala se provedba operacije u dvije etape u trajanju od dva do tri dana. U prvoj etapi planiralo se ovladati crtom Voćarica – Bair – motel Trokut – Novska, a u drugoj izbijanje na prometnicu Bosanska Gradiška – Okučani – Lipik. Treća etapa bila bi uništenje okruženih snaga JNA angažmanom operativne pričuve. Nakon kratke pripreme, operacija *Orkan-91* započela je 29. listopada 1991. godine. Dijelovi 1.

[107] Isto, 226.-228.

brigade ZNG-a nisu uspjeli presjeći prometnicu Novska – Okučani. Operativna grupa Posavina u napadu je imala čak 24 poginula i više od 80 ranjenih vojnika. Srpski gubici su također bili veliki. Krajnji rezultat napada bio je jako ispod željenoga, pokazalo se da je pravac Novska – Gornji Rajić – Okučani pretežak za proboj. Nakon prvog šoka JNA je od 30. listopada nekoliko dana držala inicijativu na novljanskom bojištu.[108]

Na novogradiškoj bojišnici pripadnici 121., 108. i 99. brigade HV-a u sjevernom su dijelu bojišnice 13. studenog 1991. odbacili vrlo jake i dobro otvrđene neprijateljske snage u smjeru Nova Gradiška – Medari, čime su na tom području preuzeli inicijativu i prešli u napad kojim su agresorske snage odbacili tristo metara, uništili im tenk T-84 i kamion, a deset je neprijateljskih pripadnika poginulo. U južnom dijelu bojišnice uspješno su čitav studeni 1991. odbijali neprijateljske pješačko-tenkovsko-topovske napade na selo Goricu s dominantnim položajem prema Novoj Gradiški te napade prema selima Mačkovac i Savski Bok.[109]

Na novskoj bojišnici, nakon dužih priprema, OG Posavina je 15. studenog 1991. nastavila operaciju *Orkan-91*. Hrvatske snage dobro su napredovale te u četiri dana zauzele Bair, Popovac Subocki, Brezovac, Livađane, Lovsku te motel Trokut. Zauzimanjem Trokuta otvoren je put za napad pravcem Korita – Jagma – Lipik. Nakon intenzivnih izviđanja, hrvatske snage su 23. studenog 1991. napale Korita. Ojačani 56. samostalni bataljun i skupina Merčep uspjeli su doći do zapadnog ruba Korita, gdje su zaustavljeni uz velike gubitke. Napad 8. brigade Teritorijalne obrane OS RH iz pravca Trokuta također je zaustavljen. Uslijedio je protunapad JNA koji je također odbijen od strane hrvatskih snaga. Korita je ponovno 30. studenog napao 56. samostalni bataljun s dijelom 1. brigade ZNG-a. Napad nije uspio, kao ni ponovljeni 1. prosinca pa je zauzimanje Korita prepušteno isključivo 1. brigadi ZNG-a. Ujutro, dana 4. prosinca 1. brigada ZNG-a napala je Korita. Nekoliko dana lomila je srpsku obranu i 7. prosinca zauzela selo te odbacila srpske snage u Jagmu i Donju Subocku. Nakon duže borbe 9. prosinca 1. brigada ZNG-a osvojila je Gornju i Donju Subocku i Gornje Kričke. Time je završena prva etapa operacije *Orkan-91*. Druga etapa operacije *Orkan-91* započela je ujutro 10. prosinca 1991. napadom OG Posavina na Donji Čaglić i Kovačevac Čaglićki. Do kraja prosinca vodile su se teške

[108] Marijan, *Domovinski rat*, 109.
[109] Mijatović, 237.

borbe između hrvatskih i srpskih snaga bez značajnijih osvajanja teritorija. Srpske snage uspjele su odbiti hrvatske napade koji su prekinuti stupanjem na snagu Sarajevskog primirja.[110]

Operacija *Orkan-91* trajala je, dakle, od 29. listopada 1991. do 3. siječnja 1992., uz česta obustavljanja zbog prekida vatre i primirja. U toj operaciji oslobođeno je 370 četvornih kilometara na novljanskoj bojišnici i 350 četvornih kilometara na novogradiškoj bojišnici, a ukupno je oslobođeno 28 naseljenih mjesta.[111]

4.3. OPERACIJA *PAPUK-91*

Radi potiskivanja neprijatelja iz Papuka prema jugu, u Glavnom stožeru HV-a usvojen je plan o pokretanju oslobodilačke operacije *Papuk-91*. Dana 23. studenoga 1991., na sastanku u Slatini, plan napadnih djelovanja utvrdili su inspektor Hrvatske vojske general Martin Špegelj, zapovjednik Druge OZ Bjelovar Miroslav Jerzečić, zapovjednik 123. brigade HV-a Požega Miljenko Crnjac, zapovjednik 127. brigade HV-a Virovitica Đuro Dečak i zapovjednik 136. brigade HV-a Slatina Josip Černi te zapovjednici drugih postrojbi koje su sudjelovale u toj oslobodilačkoj operaciji. Na tom sastanku zapovjednik 123. brigade Miljenko Crnjac predložio je da se prvo u zajednici s 121. novogradiškom brigadom oslobodi područje u lijevom dijelu požeške bojišnice i u desnom dijelu novogradiške bojišnice, čime bi se skratila crta obrane i dio obrambenih snaga mogao bi se osloboditi za nastavak oslobodilačkih akcija. Tom akcijom spriječili bi se neprijateljski napadi u bokove hrvatskih snaga, neprijatelja bi se dovelo u nedoumicu o tome gdje je glavni smjer napada. Dok bi se pripremala i provodila ta akcija, snage 127., 132. i 136. brigade izravnale bi se sa snagama 123. brigade koje su držale bivšu bazu JNA na Papuku. Budući da je taj prijedlog podržao inspektor Hrvatske vojske general Špegelj, pristupilo se usklađivanju oslobodilačkih planova. S tim planom u skladu, snage 127., 136., 104. i 123. brigade HV-a, pomognute od drugih hrvatskih postrojbi, 28. studenog 1991. ujutro krenule su u

[110] Marijan, *Domovinski rat*, 110.-111.
[111] Hnojčik, 11.-12.

napad smjerom sa sjevera i istoka na bojšnici od Grubišnog Polja do Slatine i Požeštine te napredujući prema prometnici Pakrac – Požega.[112]

Na Papuku je 2. prosinca 1991. u četničku zasjedu upala skupina 123. brigade HV-a koja je išla na smjenu u bazu *Papuk*, uspostavljenu u studenom 1991. godine. Pri tomu je poginulo jedanaest hrvatskih branitelja. Mučki su ubijeni iz zasjede i nitko nije preživio tako da nikada nećemo saznati kako se to dogodilo. Neprijatelj je 28. studenog 1991. nakon žestokih borbi u potpunosti zauzeo Lipik, a 5. prosinca 1991. krenulo se u oslobađanje Lipika, Pakraca i drugih mjesta. Pripadnici Specijalne jedinice policije MUP-a Republike Hrvatske između 14 i 17 sati ušli su u Lipik u kojem je u tom trenutku bilo oko pedeset pripadnika *Belih orlova*. Sutradan, oko 11 sati snage MUP-a i Hrvatske vojske oslobodile su grad Lipik u potpunosti i dio sela Kukunjevca. Lipik je prvi oslobođeni grad u Domovinskom ratu. Budući da je tim uspjesima hrvatskih snaga neprijatelj odbačen južno od rijeke Pakre i na zapadne padine Psunja, daljnja obrana Pakraca znatno je olakšana.[113]

Na slatinskom području snage 136. brigade HV-a 15. prosinca 1991. oslobodile su Voćin, Hum i okolna sela, gdje su srpski pobunjenici i pripadnici *Belih orlova* Srpske narodne obnove iz Srbije 12. i 13. prosinca 1991. masakrirali četrdeset pet hrvatskih civila, među kojima je bio i Srbin koji nije želio napuštati svoj dom i povlačiti se s pobunjenicima, uništili Svetište Majke Božje Voćinske i mnoge civilne objekte.[114]

U poslijepodnevnim satima 26. prosinca 1991. u zloglasno četničko uporište Bučje te u sela Jakovce i Rogulje Zabrdske u pakračkoj općini ušle su snage 123. brigade HV-a iz smjera Kamenske i Mijača. U selu Ožegovcima spajaju se sa snagama 127. brigade HV-a koje nastupaju iz smjera Grahovljana, Dragovića i Španovice. Potom su u Bučje ušle i snage 136. brigade HV-a iz smjera Kamenske. Spajanjem tih snaga oslobođena je i stavljena pod nadzor prometnica Požega – Pakrac.[115]

Večernji list navodi kako su Požežani dobili naljepši božićni dar od svoje 123. brigade HV-a. Na sam Božić četnici su protjerani iz Mijača i Sažija, posljednjih uporišta u požeškoj općini. U selu Bučje bio je glavni četnički štab za zapadnu

[112] Mijatović, 240.-241.
[113] Isto, 242.-243.
[114] Isto, 244.
[115] Isto, 250.

Slavoniju, ali i zloglasni četnički zatvor i mučilište za brojne civile sa šireg slavonskog i bilogorskog područja. U redovima Hrvatske vojske nije bilo ranjenih ni poginulih, a dogodilo se ono što do tada nisu vjerovali ni najveći optimisti: oslobođen je cijeli Papuk, a hrvatske snage kontrolirale su i najveći dio Psunja.[116]

Operacija *Papuk-91* bila je teritorijalno najobimnija operacija u zapadnoj Slavoniji, započela je 28. studenog 1991., a oslobođeno je 1230 četvornih kilometara. Neprijateljske snage potisnute su iz općina Daruvar, Virovitica, Orahovica, Podravska Slatina i Požega, pri čemu je oslobođeno oko 110 naselja. Značaj te operacije je što su se velikim skraćivanjem crte bojišnice rasteretile hrvatske snage, a Podravska magistrala postala je sigurna komunikacija prema istoku Hrvatske. Oslobađanje preostalih dijelova okupiranih općina zapadne Slavonije (Pakrac, Novska i Nova Gradiška) zaustavljeno je 3. siječnja 1992. kada je stupilo na snagu opće primirje potpisano dan ranije u Sarajevu.[117]

5. ZNAČENJE 1991. GODINE

Od srpske pobune u kolovozu 1990. do svibnja 1991. Hrvatska je nastojala mirno putem pregovora riješiti problem. Nakon masakra 12 hrvatskih policajaca u Borovu Selu, 2. svibnja 1991., Branko Tuđen, novinar *Večernjeg lista* piše: „Hrvatska i njezini građani, bez obzira na nacionalnost, suočeni su s pogibelji kao nikad u suvremenoj povijesti. Argesivno velikosrpstvo, kako ono u Hrvatskoj – vođeno tradicionalnom mržnjom prema Hrvatima i poticano iz Beograda – tako i velikosrpstvo uobličeno u samoj Srbiji i mnogim odlučujućim jugoslavenskim institucijama, krenulo je u oružani juriš na Hrvatsku. (…) To što se sada događa finale je srbijanskih nastojanja da poslije Titove smrti stvori veliku Srbiju ili „Srboslaviju“. U to su, dakako, utkane i desetljećima prisutne srpske ambicije da ovlada Hrvatskom. Posljednjih je dana četnički terorizam ubrzao korak. Razlozi su što se njima žuri jer „majka Srbija“ grca u mnogim teškoćama. (…) Velikosrbi neće stati i Hrvatska se suočava s toliko iskušenja da ih u ovom trenutku nije moguće sve sagledati. Unatoč tome što neki

[116] Večernji list, Zagreb, 27.12.1991., 5.
[117] Hnojčik, 12.

tvrde da nema povijesne pravde i pravice, velikosrpska agresija će, kao uostalom i svaka druga, u konačnici doživjeti svoj slom“.[118]

Krajem lipnja 1991. odmah nakon proglašenja hrvatske neovisnosti pobunjeni Srbi počeli su širiti pobunu i rat za teritorij. Jugoslavenska narodna armija u početku je srpskim pobunjenicima pomagala širenjem tzv. tampon zona koje su bile učinkovito sredstvo za onemogućivanje djelovanja hrvatske policije i ZNG. U kolovozu 1991. JNA je preuzela primat u grabežu hrvatskog teritorija (Baranja, zapadna Slavonija) pa je hrvatsko vrhovništvo bilo prinuđeno da odgovori, blokira i napadne objekte JNA gdje god su to hrvatske snage bile u stanju učiniti.[119]

Zahvaljujući vojnoj nadmoći, JNA je do kraja 1991. okupirala gotovo trećinu teritorija Republike Hrvatske. Na okupiranom teritoriju pobunjeni Srbi su u Kninu 19. prosinca 1991. proglasili Republiku Srpsku Krajinu i donijeli Ustav RSK. U njemu je, između ostaloga, izrekom propisano da će RSK „sa drugim dijelovima srpskog naroda na teritoriji Jugoslavije i njenim državama i dalje graditi čvrste državne veze, sve u cilju stvaranja zajedničke države srpskog naroda“. Amandmanom I. na Ustav RSK, proglašenim 26. veljače 1992. u Borovu Selu, određeno je da „teritoriju RSK čine srpske oblasti: Krajina, Slavonija, Baranja, Zapadni Srem i Zapadna Slavonija“. To je vrhunac protuustavnoga djelovanja Srba u Hrvatskoj, odnosno procesa izdvajanja dijela teritorija RH i proglašenja srpske paradržave na teritoriju Republike Hrvatske. S područja koje su nadzirale srpske snage ubijeno je ili protjerano gotovo sve nesrpsko stanovništvo, čak i Srbi koji nisu podržali velikosrpsku politiku, a hrvatska je kulturna i crkvena baština opljačkana i razrušena.[120]

U zapadnoj Slavoniji bojište je bilo kompliciranije zbog opasnosti da JNA s pobunjenim Srbima presiječe, ako ne Hrvatsku, onda podravski prometni pravac. U tom je području srpska manjina masovno podržala srpsku pobunu. Bojište je bilo aktivno od sredine kolovoza, a srpske snage su u jednom trenutku držale Lipik i dio Pakraca pod nadzorom što je bio njihov najveći uspjeh. Do sredine rujna 1991. u zapadnoj Slavoniji vođen je pravi rat između hrvatskih snaga i pobunjenih Srba i JNA. Nakon hrvatskih napada na objekte JNA, Banjalučki korpus je sredinom rujna napravio pomake koji su bili najava napadne operacije JNA. Zadatak korpusa bio je

[118] Večernji list, Zagreb, 4.5.1991., 3.
[119] Marijan, *Domovinski rat*, 177.-178.
[120] Nazor, Ante, *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih*, Pressus studio d.o.o., Zagreb, 2011., 105.

da s tri brigade iz Srbije odsiječe Slavoniju i u suradnji s Novosadskim korpusom i Gardijskom mehaniziranom divizijom razbije hrvatske snage. Ipak, Hrvatska 1991. nije poražena. Nakon zauzimanja Jasenovca i ulaska u dijelove Pakraca i Lipika, srpske snage natjerane su na obranu, a krajem listopada počele su uspješne oslobodilačke operacije hrvatskih snaga koje su prekinute početkom siječnja 1992. godine.[121] Krajem listopada i početkom studenog hrvatske snage počele su oslobodilačke operacije *Orkan-91*, *Otkos-10* i *Papuk-91* što je bila jedinstvena pojava na hrvatskom ratištu. Borbe su okončane oslobađanjem Bilogore, Papuka i dijela općina na zapadnoslavonskim planinama. Na zapadnoslavonskom bojištu hrvatske snage napravile su veliki učinak, na temelju kojeg su kasnije, godinama, pojedini generali HV-a pokušavali dokazati da je primirje u Sarajevu bila strategijska greška, a ne ono što jest – nužnost i nastojanje hrvatskog vrhovništva da se rat dobije s minimumom žrtava.[122]

Primirje koje je 2. siječnja 1992. potpisano između JNA i Republike Hrvatske u Sarajevu omogućilo je dolazak mirovnih snaga Ujedinjenih naroda. Vrijeme je brzo pokazalo da su hrvatska očekivanja od snaga UN-a bila prevelika i nerealna. One su donijele relativan mir na crti razdvajanja, ali ne i očekivanu reintegraciju područja koje je JNA ostavila na upravu pobunjenim Srbima.[123] Na kraju 3. siječnja 1992. u 18 sati Hrvatska je dočekala u položaju koji nije bio ugodan, međutim daleko od bezizlaznog. U zapadnoj Slavoniji JNA je zadržala dio posavskog prometnog pravca, međutim podravska magistrala je neometano funkcionirala.[124]

O 1991. godini Vladimir Šeks piše: „Tih dvanaest mjeseci najdramatičnije je razdoblje novije hrvatske povijesti – razdoblje u kojem su se stvarali temelji hrvatske države. Upravo tada je hrvatska politika, koju je u golemoj mjeri kreirao predsjednik dr. Franjo Tuđman, u krajnje nesklonim i neprijateljskim geopolitičkim okolnostima u pogledu oživotvorenja prava hrvatskog naroda na svoju samostalnu državu pronalazila najbolja rješenja koja su, korak po korak, pa burnim i ubrzanim skokovima svladavala sudbinske dionice prema izlasku iz jugoslavenske državne zajednice i slomila srbijansku agresiju udruženu s JNA i oružanom pobunom.“[125]

[121] Marijan, *Domovinski rat*, 104.
[122] Isto, 178.-179.
[123] Marijan, Davor, *Oluja*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2007., 40.
[124] Marijan, *Domovinski rat*, 179.
[125] Šeks, *Prvi dio*, 12.

6. HRVATSKA OD SARAJEVSKOG PRIMIRJA DO OPERACIJE *BLJESAK*

6.1. DOLAZAK I ULOGA MEĐUNARODNIH MIROVNIH SNAGA

U Sarajevu su 2. siječnja 1992., uz posredovanje Cyrusa Vancea, osobnog izaslanika glavnog tajnika Ujedinjenih naroda, predstavnici Republike Hrvatske (ministar obrane RH Gojko Šušak) i JNA (general Andrija Rašeta) potpisali sporazum o potpunom prekidu vatre u Republici Hrvatskoj. Sporazum se temeljio na dogovoru o deblokadi vojarni JNA i povlačenju JNA iz Hrvatske, te primjeni mirovnog plana UN-a (predviđao je dolazak mirovnih snaga UN-a u Hrvatsku), koji su 23. studenog 1991. u Ženevi potpisali predsjednik Hrvatske Franjo Tuđman, predsjednik Srbije Slobodan Milošević i general JNA Veljko Kadijević, uz posredovanje predstavnika UN-a Cyrusa Vancea i Europske zajednice lorda Petera Carringtona. Sarajevskim sporazumom, koji je stupio na snagu 3. siječnja 1992. u 18 sati, uglavnom su prestala veća ratna djelovanja u Hrvatskoj.[126] Iako je dio zemlje razoren i okupiran, a znatan broj stanovništva u izbjeglištvu, Hrvatska je uspjela prebroditi najkritičniju fazu razdruživanja od Jugoslavije i zaustaviti rat.[127]

Na osnovi Vanceovog plana, Sarajevskog primirja i pristanka zaraćenih strana (hrvatske i srpske), Vijeće sigurnosti UN-a donijelo je 21. veljače 1992. svoju rezoluciju kojom je odlučilo da u Hrvatsku uputi Zaštitne snage UN-a (United Nations Protection Force, skraćeno: UNPROFOR) na rok od 12 mjeseci. U vrijeme Sarajevskog primirja i nakon toga srpske snage držale su pod svojom okupacijom oko 15 000 četvornih kilometara ili oko 26,5% kopnene površine hrvatskog teritorija.[128] Vanceov plan temeljio se na kompromisu koji zapravo nije bio prihvatljiv ni za jednu stranu. Hrvatska strana očekivala je postupnu reintegraciju okupiranih područja, demilitarizaciju, povratak prognanika i uspostavu hrvatskih zakona na svome cjelokupnom teritoriju. S druge strane, krajinski Srbi dolazak mirovnih snaga UN-a interpretirali su kao sankcioniranje teritorijalnih dobitaka.[129]

[126] Nazor, 123.
[127] Skupina autora (ur. Dražen Budiša), 326.
[128] Mijatović, 34.
[129] Skupina autora (ur. Dražen Budiša), 324.

Postrojbe UNPROFOR-a bile su raspoređene u sve dijelove okupiranog teritorija. Okupirani dijelovi nazvani su područjima pod zaštitom UN-a. Jedno od takvih područja bio je i UNPA Sektor Zapad, koji je obuhvaćao općine Pakrac, Daruvar, Grubišno Polje te dijelovi općina Novske i Nove Gradiške.[130] Prve snage UNPROFOR-a stigle su u Hrvatsku, točnije u Rijeku 4. travnja 1992., a raspoređivanje snaga UNPROFOR-a trajalo je do lipnja 1992. godine. Iako je od proljeća 1992. do kolovoza 1995. godine okupirano područje Republike Hrvatske bilo pod nadzorom UNPROFOR-a, na tom okupiranom području neprijatelj je nastavio s velikim zlodjelima ubijanjem više od tisuću civila i zarobljenika, progonom oko dvanaest tisuća pripadnika pučanstva nesrpske narodnosti i pljačkom dobara te granatiranjem i uništavanjem naselja i područja pod vlašću Republike Hrvatske, posebno Osijeka, Vinkovaca, Siska, Karlovca, Gospića, Zadra, Šibenika i okolnih područja.[131]

Velikosrpski ekspanzionisti smatrali su da onaj dio Republike Hrvatske, koji su od 2. siječnja 1992. držali pod svojom okupacijom, ostaje trajno njihov. Za Ujedinjene narode i Europsku zajednicu taj je teritorij bio silom privremeno izdvojen iz Republike Hrvatske i on je trebao, na miran način, pregovorima, biti ponovno uključen u hrvatski državnopravni sustav. Stoga je međunarodna zajednica stalno savjetovala Hrvatskoj da bude strpljiva, da je korisnije i godinama pregovarati nego jedan dan dalje ratovati. Hrvatsko državno rukovodstvo obično je na takve savjete odgovaralo da ono jest strpljivo, ali da i strpljenje ima svoje granice, pogotovo kad druga strana ne želi pregovore. Pokazalo se da UNPROFOR, onako nepoduzetan, kakav je bio, nije ispunjavao svoju zadaću.[132] Nakon isteka jednogodišnjeg roka i uz pristanak vlasti Republike Hrvatske, produžen je rok za ostanak UNPROFOR-a. Međutim, hrvatska vlast imala je mnogo ozbiljnih primjedbi na rad UNPROFOR-a jer nije ispunjavao svoje zadatke: „nije razoružao srpske pobunjenike, nije onemogućio dolazak oružanih grupa i dopremu vojnog materijala iz Srbije, nije uspostavio mir, nije omogućio povratak ni jednom prognaniku. Dapače, srpski su teroristi i dalje progonili nesrpsko pučanstvo, pljačkali i palili hrvatske kuće, škole i zdravstvene ustanove, rušili katoličke crkve i oštećivali katolička groblja, rušili mostove i pojedine proizvodne

[130] Šanjek, 469.-470.
[131] Mijatović, 34.
[132] Šetić, 293.-294.

pogone, postavljali nagazne mine, uništavali voćnjake i vinograde“.[133] Zboga svega navedenoga, predsjednik Republike i Sabor Republike Hrvatske odlučili su dana 31. ožujka 1995. otkazati daljnju prisutnost UNPROFOR-a u Hrvatskoj.

6.2. MEĐUNARODNO PRIZNANJE REPUBLIKE HRVATSKE

Važan pomak prema međunarodnom priznanju Hrvatske postigao je njemački ministar vanjskih poslova Hans Dietrich Genscher na sastanku ministara EZ-a u Mastrichtu 9. prosinca 1991. godine, gdje je nezadovoljan oklijevanjem svojih kolega najavio kako će Njemačka unilateralno priznati Sloveniju i Hrvatsku bez obzira na odluke ostalih članica, iako su prema nekim informacijama protiv bile Grčka i Francuska.[134]

Prvi je Hrvatsku priznao Island, 19. prosinca 1991., zatim Sveta Stolica 13. siječnja te San Marino, 14. siječnja 1992. godine. Zemlje Europske zajednice, njih dvanaest – Njemačka, Danska, Italija, Francuska, Luksemburg, Ujedinjeno Kraljevstvo, Irska, Belgija, Grčka, Španjolska, Portugal i Nizozemska, a osim njih i Austrija, Malta, Mađarska, Norveška, Bugarska, Poljska, Švicarska i Kanada, 15. siječnja 1992. priznale su Republiku Hrvatsku. Potom su Republiku Hrvatsku nastavile priznavati i druge države.[135] Uspostavljeni su diplomatski odnosi s Njemačkom te je održana svečanost u Vili Zagorje u Zagrebu. „Upravo je podrška Savezne Republike Njemačke, gospodina kancelara Kohla, vicekancelara Genschera, njemačkih političkih stranaka i cjelokupna njemačkog naroda donijela onu presudnu povijesnu i političko-pragmatičnu prevagu u sve brojnijem međunarodnom prihvaćanju Republike Hrvatske kao punopravne demokratske države suvremena svijeta. Ta činjenica zlatnim je slovima upisana u suvremenu povijest Hrvatske i u temelju svestrane međudržavne suradnje Njemačke i Hrvatske. Za podršku koju ste nam iskazali, dragi prijatelji, osjećamo najdublju zahvalnost.“, izjavio je na svečanosti Hrvoje Šarinić, predstojnik Ureda predsjednika Republike Hrvatske.[136]

[133] Šanjek, 470.
[134] Skupina autora (ur. Dražen Budiša), 323.
[135] Mijatović, 34.
[136] Večernji list, Zagreb, 16.1.1992., 2.

Optimizam koji je zahvatio Hrvatsku nakon prekida rata i međunarodnog priznanja dosegnuo je kulminaciju prijemom Hrvatske u Ujedinjene narode 22. svibnja 1992. godine, nakon što je Vijeće sigurnosti UN-a 18. svibnja prihvatilo Rezoluciju 753 kojom je Općoj skupštini preporučen prijem Republike Hrvatske u punopravno članstvo UN-a.[137] U toj prigodi hrvatski predsjednik dr. Franjo Tuđman održao je govor u Općoj skupštini, a pred zgradom UN-a u New Yorku na stijeg je podignuta hrvatska zastava. U govoru, predsjednik Tuđman naglasio je kako Hrvatska želi biti oslonac mira i stabilnosti međunarodnog poretka i dostojan član Ujedinjenih naroda te kako „Republika Hrvatska u svemu prihvaća Povelju Ujedinjenih naroda i bit će privržena načelima te povelje i vladavine međunarodnog prava, na temelju kojih je izvojštila svoje međunarodno priznanje“.[138] Građani Hrvatske iskazali su oduševljenje tom najvažnijom potvrdom hrvatske samostalnosti. Na zagrebačkom Trgu bana Josipa Jelačića okupilo se oko 100 000 građana koji su proslavili taj događaj, a manifestacija na trgu potvrdila je raspoloženje hrvatskih građana prema povezivanju s međunarodnim asocijacijama.[139]

Republika Hrvatska, kao samostalna i suverena država, prvi je put pod svojim imenom, samostalno, bila zastupljena i na velikim međunarodnim sportskim smotrama, održanim tijekom 1992. godine. Bilo je to najprije u prvoj polovici veljače 1992. na Zimskim olimpijskim igrama u Albertvilleu i u drugoj polovici srpnja 1992. na Olimpijskim igrama u Barceloni. Kao samostalna i suverena država, Republika Hrvatska je postupno zauzimala svoje mjesto i u raznim međunarodnim organizacijama. Tako je primjerice 4. svibnja 1992. Hrvatska dobila status posebnog gosta u Vijeću Europe, a punopravna članica postala je 6. studenog 1996. godine.

6.3. DARUVARSKI SPORAZUM

Krajem 1991. godine srpsko stanovništvo i pobunjenici su pred protunapadom hrvatskih snaga u velikom broju napustili dijelove zapadne Slavonije. Njima su ovladale hrvatske snage, ali je ono prihvaćanjem Vanceovog plana ostalo u sastavu UN-ova zaštićenog područja Zapad. Dana 18. veljače 1993. u Doljanima kraj

[137] Skupina autora (ur. Dražen Budiša), 328.
[138] Večernji list, Zagreb, 23.5.1992., 3.
[139] Skupina autora (ur. Dražen Budiša), 328.

Daruvara potpisan je Daruvarski sporazum. Njega su, putem UN-a, potpisali predstavnici hrvatskih vlasti i Veljko Džakula, predsjednik Oblasnog vijeća Srpske oblasti zapadna Slavonija sa svojim suradnicima. Sporazumom je dogovoreno otvaranje i povezivanje prometnica i druge infrastrukture u srpskom području zapadne Slavonije sa slobodnim dijelom hrvatskog teritorija. Osam dana nakon što je sporazum potpisan u tajnosti, vlasti Republike Srpske Krajine u Kninu saznale su o sporazumu. Glavno protivljenje dolazilo je od strane ministra unutarnjih poslova RSK Milana Martića. Vodstvo vladajuće Srpske demokratske stranke optužilo je Džakulu o predaji teritorija RSK Hrvatskoj. Krajinske vlasti kritizirale su srpske predstavnike koji su potpisali Daruvarski sporazum optužujući ih za kapitulaciju pred Hrvatima te je zbog toga Džakula smijenjen sa svoje dužnosti u krajinskoj vladi zajedno sa svojim suradnicima.[140]

Za kninske vlasti Džakulina politika bila je previše popustljiva prema Hrvatskoj te je zbog toga krajem rujna 1993. Džakula uhićen, kao i njegovi najbliži suradnici. Optuženi su za protuustavno rušenje i odvajanje dijelova RSK i njhovo pripajanje Hrvatskoj te za širenje glasina o velikoj snazi Hrvatske vojske. Džakula i njegovi suradnici ipak su pušteni na slobodu te im nije suđeno, ali su ostali pod policijskim nadzorom. Džakula i suradnici smatrali su Daruvarski sporazum potpuno opravdanim u skladu s Vanceovim planom i smatrali su da bi omogućio Srbima da se vrate u domove u dijelu UN-ova zaštićenog područja Zapad koje je bilo pod hrvatskom kontrolom. Nakon što je hrvatska vojska u svibnju 1995. potpuno oslobodila zapadnu Slavoniju, Džakula je odlučio ostati živjeti na tom području.[141]

6.4. *PLAN Z-4*

Milošević je bio sklon kompromisu, prije svega putem pogađanja s Hrvatskom. SAD je uzeo u razmatranje stvaranja plana za Hrvatsku, koji se temeljio na pretpostavci Miloševićeva priznanja Hrvatske i prihvaćanja reintegracije hrvatskih područja pod nadzorom UNPROFOR-a. Na izravan zahtjev američkog predsjednika Billa Clintona veleposlanik Peter Galbraith pokrenuo je na jesen 1994. godine međunarodnu akciju s ciljem političkog rješenja za Krajinu u Hrvatskoj. Ta inicijativa

[140] Isto, 241.-242.
[141] Isto, 242.

rezultirala je *Planom Z-4*. *Plan Z-4* razvijao se postupno tijekom druge polovice 1994. godine te je uključivao sljedeće bitne odrednice: „1. suverenitet i teritorijalni integritet Hrvatske, 2. povratak svih izbjeglica u njihove domove, 3. „supstancijalnu" samoupravu krajiških Srba na područjima gdje su činili većinu 1991., 4. trenutačni povratak područja zapadne Slavonije pod kontrolu Zagreba, 5. punu reintegraciju istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema u hrvatski ustavni i pravni poredak (bez ikakvog specijalnog statusa) nakon prijelaznog razdoblja. Cijela Hrvatska određena je kao jedinstven ekonomski prostor bez unutrašnjih granica, Hrvatska kontrolira sve međunarodne granice, a eksplicitno je isključena secesija Srba".[142] *Plan Z-4* odbilo je vodstvo Republike Srpske Krajine. Zapravo, zbog ustrajnosti na politici priključenja RSK „Velikoj Srbiji" nisu ga htjeli ni razmotriti, iako se njime pobunjenim Srbima u Hrvatskoj nudila iznimno velika autonomija, gotovo „država u državi".[143] Integralni *Plan Z-4* predstavljen je Tuđmanu 30. siječnja 1995. godine, a pojava tog plana izazvala je niz kontroverznih reakcija. Predsjednik Tuđman prihvatio je pozitivne dijelove *Plana Z-4* za pregovore, a istodobno je istaknuo da ne može prihvatiti ništa što je izvan Ustava RH i međunarodnih konvencija.[144]

Nekoliko dana nakon potpisivanja Memoranduma o vojnoj i obrambenoj suradnji između Hrvatske i SAD-a, u Zagrebu je 2. prosinca 1994. potpisan gospodarski sporazum između hrvatskih vlasti i Srba iz UNPA-zone u Kninu. Sporazum je uključivao otvaranje autoceste kroz tzv. sektor Zapad, opskrbu strujom iz elektrane Obrovac, otvaranje naftovoda i drugo. Dana 19. prosinca otvorena je autocesta Zagreb – Okučani – Lipovac, koja je bila zatvorena za promet više od četiri godine, a tjedan dana poslije njome se pobjedonosno provezao sam Tuđman od Zagreba do Slavonskog Broda.[145] Njezino otvaranje djelovalo je porazno na moral stanovništva i vojske krajinskih Srba. Omogućilo je rast šverca, a otvorilo je vrata hrvatskoj promidžbi.[146]

[142] Skupina autora (ur. Dražen Budiša), 381.
[143] Marijan, *Oluja*, 42.
[144] Skupina autora (ur. Dražen Budiša), 383.
[145] Isto, 382.-383.
[146] Marijan, *Oluja*, 50.

7. VOJNO-REDARSTVENA OPERACIJA *BLJESAK*

7.1. POVOD OPERACIJI *BLJESAK*

Napetosti između Hrvatske i krajinskih Srba povećale su se nakon što je predsjednik Tuđman 10. siječnja 1995. obavijestio predstavnike diplomatskog zbora u Zagrebu da će Hrvatska, nakon isteka mandata UNPROFOR-a 31. ožujka 1995. otkazati njegovo produženje jer mirovne snage nisu uspjele u reintegraciji pobunjenih područja u sastav Hrvatske. Kao odgovor na odluku hrvatskog vrha, vodstvo RSK je početkom veljače zaključilo da srpska strana želi ostanak mirovnih snaga.[147]

Hrvatska ipak nije otkazala mandat snagama UN-a, ali je Vijeće sigurnosti UN-a 31. ožujka 1995. donijelo Rezoluciju 981, koja je potvrdila teritorijalni integritet Republike Hrvatske i zaključila da glavne postavke Vanceovog plana i dalje nisu provedene. Rezolucija 981 izazvala je veliko nezadovoljstvo među krajinskim Srbima. Međunarodna zajednica onemogućila je nekontroliran prijevoz robe i putnika autocestom Zagreb – Beograd između RSK, SR Jugoslavije i Republike Srpske, tako je sredinom travnja UN zaustavio više od 90 kamiona s raznom robom, koji su iz Jugoslavije autocestom trebali doći do srpskog dijela zapadne Slavonije. Kao prosvjed zbog zadržavanja transporta, Milan Marić je najavio da će Srbi zatvoriti autocestu kroz zapadnu Slavoniju. Promet autocestom kroz zapadnu Slavoniju prekinut je 24. i ponovno uspostavljen 25. travnja 1995. godine.[148]

Vodstvo pobunjenih Srba, Milan Martić te Milan Čeleketić boravilo je od 25. do 27. travnja 1995. godine na okupiranom području zapadne Slavonije. Ondje su održali nekoliko sastanaka s ciljem podizanja morala srpskog stanovništva te ih uvjerili kako će Srpska vojska Krajine pokušati obraniti zapadnu Slavoniju budući da će se situacija oko novootvorene autoceste Zagreb – Lipovac dodatno zakomplicirati. Situacija se dodatno zakomplicirala nakon što je na benzinskoj crpki u Novoj Gradiški Hrvat, iz sela Smrtića kraj Nove Gradiške, ubio Srbina Tihomira Blagojevića, a to je napravio jer mu je Blagojević ubio brata. Nakon toga nekolicina Srba napala je hrvatska vozila koja su prolazila dijelom autoceste pod srpskim nadzorom, nakon

[147] Skupina autora (ur. Dražen Budiša), 275.
[148] Isto, 276.-277.

čega je taj dio autoceste zatvoren za promet. Bio je to dobar povod za hrvatsku akciju oslobađanja okupiranog područja zapadne Slavonije.[149]

7.2. SASTAV HRVATSKE I SRPSKE VOJSKE UOČI OPERACIJE *BLJESAK*

U operaciji *Bljesak* s hrvatske strane sudjelovali su pripadnici 1., 3. i 5. gardijske brigade HV, 1. hrvatski gardijski zdrug, 80. i 81. gardijska bojna, 121. i 125. domobranska pukovnija, 18. topničko-raketna divizija i dijelovi 16. topničko raketne brigade. Provođenje operacije bilo je u nadležnosti Zbornog područja Bjelovar te operativnih timova Glavnog stožera Hrvatske vojske. Zapadnu Slavoniju, u vrijeme operacije *Bljesak*, branio je 18. korpus Srpske vojske Krajine, koji je ujedno bio i najmanji korpus SVK. U sastavu korpusa bilo je oko 4700 vojnika raspoređenih u tri brigade, dva granična odreda i druge manje postrojbe. Glavni nedostaci tog korpusa bili su njegova neorganiziranost i loša pripremljenost zapovjednika. Istovremeno dosta je pripadnika korpusa sudjelovalo u ilegalnom švercu oružja na novootvorenoj autocesti, što je itekako utjecalo na njihovu spremnost da se usredotoče na obranu zapadne Slavonije.[150]

7.3. CILJEVI OPERACIJE

Ciljevi hrvatskih postrojbi u vojno-redarstvenoj operaciji *Bljesak* bili su osloboditi okupirani teritorij u zapadnoj Slavoniji, razbiti snage neprijatelja u zapadnoj Slavoniji, otvoriti autocestu Zagreb – Lipovac te izbiti na rijeku Savu (međunarodno priznatu granicu Republike Hrvatske) i prijeći u obranu. Posljednji plan za oslobođenje okupiranog područja zapadne Slavonije, *Bljesak-1* izrađen je krajem 1994. godine. Predviđao je kraću operaciju u trajanju od dva do tri dana. Zamisao operacije bio je brz i energičan prodor oklopno-mehaniziranih i pješačkih snaga duž autoceste iz smjera Nove Gradiške i Novske, rasijecanje okupiranog područja i oslobađanje Okučana. Nakon toga slijedilo je izbijanje na rijeku Savu i sprječavanje

[149] Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu,* HVIDRA Novska, Novska, 2009., 386.
[150] Skupina autora (ur. Dražen Budiša), 171.

intervencije bosanskih Srba. Završni, drugi dio operacije predviđao je uništenje sprskih snaga okruženih sjeverno od autoceste Novska – Nova Gradiška.[151]

7.4. TIJEK I REZULTATI OPERACIJE

Od prosinca 1994. pa sve do početka operacije *Bljesak* traje njezino planiranje, organizacija i priprema za napadno djelovanje. Pješačke satnije provodile su dnevnu i noćnu obuku na zemljištu sličnom onom na pravcu napada. Do početka travnja 1995. svi su zapovjednici satnija i vodova imali razrađen plan napada i jasno je definirano mjesto i zadaće svakog voda u planu *Bljesak-1*.[152]

Dana 1. svibnja 1995. u 5 sati ujutro, jedinstveno i koordinirano među svim postrojbama, počinje operacija *Bljesak*.[153] Operacija Hrvatske vojske pod nazivom *Bljesak* trajala je manje od 34 sata. Politička potpora operaciji bila je unaprijed razrađena: prijateljske zemlje obaviještene su o ciljevima i trajanju operacije, kao i UN te njihove postrojbe na terenu. Ministar vanjskih poslova Mate Granić osobno je izvijestio pojedine veleposlanike o akciji.[154] Operacija je uglavnom tekla prema planu i uspješno je izvedena. Oslobođeno je cijelo okupirano područje zapadne Slavonije, a snage 18. korpusa SVK razbijene su i zarobljene ili natjerane na povlačenje u Bosnu. Već sljedećeg dana, 2. svibnja, Srbi su prestali pružati organizirani otpor te je uspostavljena hrvatska vlast u Okučanima. Stanovništvo zapadne Slavonije s veseljem je slušalo vijesti o akciji hrvatskih snaga te su stizale zahvale hrvatskim braniteljima iz svih gradova s područja zapadne Slavonije.[155] Nakon provedbe prve etape započela je druga, koja je trajala nekoliko dana. Oko Jasenovca postupno su se uništavale okružene srpske snage, koje su se 4. svibnja predale. Ukupno je u drugoj fazi operacije *Bljesak* zarobljeno oko 1200 srpskih vojnika, a hrvatska vojska zarobila je i velike količine naoružanja i vojne opreme. U operaciji *Bljesak* sudjelovale su i Hrvatske zračne snage, od 1. do 4. svibnja izvršeno je 71 polijetanje zrakoplova i

[151] Isto, 171.
[152] Lucić, 346.-347.
[153] Isto, 350.
[154] Skupina autora (ur. Dražen Budiša), 392.
[155] Večernji list, Zagreb, 3.5.1995., 3.

helikoptera. Oslobađanje zapadne Slavonije bio je težak udarac za Republiku Srpsku Krajinu.[156]

Nakon četiri godine okupacije opet je uspostavljen normalan promet na autocesti Zagreb – Nova Gradiška. Tom je operacijom Hrvatska reintegrirala pod svoju vlast cijelu zapadnu Slavoniju.[157] U poslanici kojom se obratio javnosti 3. svibnja 1995., nakon što je službeno okončana operacija *Bljesak*, predsjednik Republike Hrvatske Franjo Tuđman istaknuo je: „Ovakvom pobjedom, Hrvatska je dokazala pobunjenim hrvatskim Srbima, a i međunarodnim čimbenicima, da ima oružanu silu koja je kadra osloboditi sva još okupirana područja, ako se to ne ostvari na miran način u suradnji s međunarodnom zajednicom".[158] Prvi redovni putnički vlak na relaciji Zagreb – Novska – Okučani – Nova Gradiška – Slavonski Brod – Vinkovci, kroz oslobođeno područje zapadne Slavonije, krenuo je 10. svibnja 1995. u 6 sati sa zagrebačkoga Glavnoga kolodvora. Među pedesetak putnika zavladalo je uzbuđenje od samog polaska iz Zagreba. Zapadna Slavonija opet je zaživjela.[159]

Nakon završetka operacije Hrvatska vojska dopustila je srpskim civilima, koji su to željeli, da prijeđu u Bosnu i Hercegovinu. Usprkos naredbi o zabrani neprimjerenog ponašanja prema civilnom srpskom stanovništvu na području zapadne Slavonije, kao i postupanju prema zarobljenicima sukladno međunarodnom ratnom pravu, izgreda je bilo. Tijekom *Bljeska* i neposredno nakon pripadnici Vojne policije priveli su i upozorili veći broj pripadnika Hrvatske vojske zbog nepropisnog i samovoljnog ponašanja.[160]

Srpski civili su već 1. svibnja krenuli u evakuaciju, krećući se prema Staroj Gradiški i prelazeći u Republiku Srpsku. Prema podacima Hrvatskog helsinškog odbora za ljudska prava tijekom *Bljeska* poginula su ili ubijena 83 srpska civila. Veljko Džakula pokušao je uvjeriti srpsko stanovništvo na oslobođenom području zapadne Slavonije da ostane živjeti u Hrvatskoj, a srpsko stanovništvo posjećivali su i predstavnici hrvatske vlasti i uvjeravali ih da ostanu u Hrvatskoj i prihvate ju kao svoju domovinu. Znatnim dijelom Srbi su odbili prijedloge te napustili svoje domove i otišli u Republiku Srpsku. Neki od njih nisu željeli prihvatiti hrvatsku vlast, a drugi su

[156] Skupina autora (ur. Dražen Budiša), 174.
[157] Lucić, 353.
[158] Marijan, *Oluja*, 55.
[159] Večernji list, Zagreb, 11.5.1995., 3.
[160] Skupina autora (ur. Dražen Budiša), 172.

se bojali. Ukupno je tijekom 1. i 2. svibnja 1995. zapadnu Slavoniju napustilo oko 10 000 Srba, dok je na području Pakraca ostalo opkoljeno oko 3 000 Srba, od kojih je oko 2 000 napustilo Hrvatsku do početka lipnja pa je na tom području ostalo samo oko 1 000 Srba.[161]

7.5. REAKCIJA POBUNJENIH SRBA

Nakon tog poraza, Srbi su, s područja na desnoj obali Save, koja su još bila pod njihovom okupacijom, u znak odmazde, 2. svibnja 1995. izvršili svojim dalekometnim topništvom i raketama nekoliko napada na Sisak, Karlovac, Kutinu i Zagreb. U tri navrata raketiran je Zagreb. Na zagrebačkim ulicama poginulo je pet, ranjeno više od sto građana.[162] Dan kasnije, 3. svibnja pogođena je i Dječja bolnica u Klaićevoj ulici, pri čemu je jedna osoba poginula, a pet ih je ranjeno. Bolnicu je netom poslije napada posjetio zagrebački gradonačelnik Branko Mikša kazavši: „Ovo je još jedan dokaz ludila, dokaz da ljudski um može zastraniti. Gađanje dječje bolnice u središtu Zagreba, to ne treba komentirati“.[163] Pogođena je i zgrada *Kola*, u kojoj su vježbali članovi baleta Hrvatskog narodnog kazališta: 14 baletnih umjetnika bilo je ranjeno, a među njima i direktorica baleta Almira Osmanović.[164] Napad na Zagreb naredio je predsjednik RSK Milan Martić, čime se hvalio pred kamerama s ciljem hrabrenja srpskog stanovništva i širenja pouzdanja da vodstvo RSK može osigurati obranu od oružane sile Republike Hrvatske. Milan Martić osuđen je na Haškom sudu na 35 godina zatvora.

Na raketiranje Zagreba burno je reagiralo Američko veleposlanstvo 3. i 4. svibnja s dvije dramatične poruke. U prvoj, američki je veleposlanik oštro osudio napad u kojem je jedna raketa pogodila dječju bolnicu u Zagrebu. U memorandumu od 4. svibnja Galbraith se službeno obratio kninskim vođama Martiću, Mikeliću i Babiću upozorivši ih kako je veći broj raketa, lansiranih od strane RSK, eksplodirao u blizini Američkog veleposlanstva u središtu Zagreba i u zračnoj luci Pleso, gdje je bila smještena američka poljska bolnica za UNPROFOR. Takvi napadi daju pravo SAD-u

[161] Isto, 277.-278.
[162] Šetić, 301.
[163] Večernji list, Zagreb, 4.5.1995., 3.
[164] Šetić, 301.

da reagira u samoobrani, prema članku 51 povelje UN-a. Nakon jasne poruke koja je značila otvorenu mogućnost zračnih napada na Krajinu, novi napadi srpskih pobunjenika na hrvatske gradove više se nisu ponovili.[165]

7.6. POSLJEDNJA POGLAVLJA DOMOVINSKOGA RATA

Na političkom polju, posljednji pokušaj mirnog razrješenja problema pobunjenih područja bio je 3. kolovoza 1995. u Ženevi. Hrvatsko izaslanstvo je na pregovorima zatražilo: mirnu reintegraciju okupiranih područja, otvaranje svih prometnica na okupiranom području, primjenu hrvatskog Ustava na cijelom području Republike Hrvatske te provedbu ustavnog zakona za srpsku etničku zajednicu, kojoj hrvatske vlasti jamče politička, građanska i nacionalna prava. Pregovori u Ženevi su propali te je zadaću reintegriranja okupiranih područja dobila Hrvatska vojska operacijom *Oluja*. Nakon oslobađanja zapadne Slavonije, hrvatske postrojbe dobile su zadaću osloboditi okupirano područje Republike Hrvatske na području Dalmacije, Like, Korduna i Banovine. *Oluja* je počela 4. kolovoza 1995. u 5 sati, kada je glavnina Hrvatske vojske ojačana specijalnim snagama policije pošla u napad duž crte od Bosanskog Grahova na jugu do Jasenovca na istoku. Napadu pješaštva i oklopništva prethodila je jaka topnička priprema po prednjoj crti i dubini srpskog rasporeda, kao i napad zrakoplovstva na njihova zapovjedna mjesta i skladišta. Dana 5. kolovoza 1995. prijepodne postignut je najveći uspjeh operacije, 7. gardijska brigada je sa snagama 4. gardijske brigade oslobodila Knin. U operaciji *Oluja* izravno su sudjelovala sva zborna područja osim Zbornog područja Osijek i Južnog bojišta koji su provodili obrambeni dio operacije. Nakon *Oluje*, Republika Srpska Krajina prestala je postojati.[166]

U studenom 1995. SAD je u Daytonu zajedno sa zemljama kontaktne skupine uspio okupiti vođe sukobljenih strana na pregovorima koji će uroditi prvim uspješnim političkim sporazumom. Konferencija je trajala od 1. do 22. studenoga 1995. i njome je konačno završen rat u Bosni i Hercegovini. Mirovni sporazum u Daytonu postignut je 21. studenog 1995., a svečano je potpisan 14. prosinca 1995. u Elizejskoj palači u Parizu. Sporazum su potpisali Alija Izetbegović, Franjo Tuđman, Slobodan Milošević

[165] Skupina autora (ur. Dražen Budiša), 393.
[166] Isto, 176.-187.

te američki veleposlanik Richard Holbrooke i general Wesley Clark. Ovim sporazumom Bosna i Hercegovina postala je međunarodno priznata država sastavljena od tri konstitutivna naroda i dva entiteta, Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske. Uspjeh mirovnog sporazuma temeljio se na činjenici da su ga poduprijele vojne snage NATO-a. Poslije Daytona, SAD je preuzeo potpunu dominaciju nad mirovnim procesom. U novonastalim međunarodnim okolnostima Hrvatska je počela djelotvorno rješavati pitanje istočne Slavonije. Tzv. Temeljni sporazum o mirnoj reintegraciji Istočne Slavonije u ustavno-pravni poredak RH potpisan je 12. studenog 1995. u Erdutu pod okriljem međunarodne zajednice i SAD-a. Potpisivanjem Erdutskog sporazuma pokrenut je proces mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja u ustavno-pravni poredak Republike Hrvatske.[167]

S obzirom na ranija loša iskustva s UNPROFOR-om pa i potom jednako loša iskustva sa UNCRO-om, hrvatska je vlast izjavila, ako ne bude moguće da hrvatsko Podunavlje bude vraćeno Hrvatskoj na miran način, da će ga morati reintegrirati Hrvatska vojska svojom akcijom poput *Bljeska* ili *Oluje*. Uvažavajući hrvatske prigovore i UNPROFOR-u i UNCRO-u, Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda donijelo je 15. siječnja 1996. rezoluciju, kojom je osnovalo Prijelaznu upravu UN-a u istočnoj Slavoniji (United Nations Transitional Administration for Eastern Slavonia, skraćeno: UNTAES) sa sjedištem u Vukovaru. Ujedno je imenovalo Jacquesa Paula Kleina, američkog umirovljenog generala i iskusnog diplomata, upraviteljem te Prijelazne uprave. Veoma je značajno bilo i to, što su se međudržavni odnosi između Republike Hrvatske i Savezne Republike Jugoslavije postupno poboljšavali. Dana 23. kolovoza 1996. u Beogradu su ministri vanjskih poslova, Mate Granić i Milan Milutinović, potpisali Sporazum o punoj normalizaciji i uspostavljanju diplomatskih odnosa između dviju država.[168]

Vijest o Rezoluciji 1145 Vijeća sigurnosti UN-a 19. prosinca 1997., kojom je izglasan odlazak UNTAES-a iz Hrvatske, proglašeno je velikom pobjedom kojom se hrvatsko Podunavlje konačno vraća Republici Hrvatskoj. Nakon pune dvije godine uprave UNTAES-a, 15. siječnja 1998. predstavnici međunarodne zajednice službeno su predali hrvatsko Podunavlje hrvatskim vlastima. Tim činom Hrvatska je konačno ostvarila puni suverenitet na svom cjelokupnom teritoriju. Kulminacija međunarodne

[167] Skupina autora (ur. Dražen Budiša), 403.-404.
[168] Šetić, 308.-309.

aktivnosti 1998. bio je drugi posjet pape Ivana Pavla II. Hrvatskoj radi proglašenja blaženim kardinala Alojzija Stepinca. Opadanje interesa međunarodne zajednice za Hrvatsku značilo je potvrdu njezine stabilizacije. Time je otvoren put za njezinu intenzivniju obnovu i konsolidaciju.[169]

8. POSLJEDICE DOMOVINSKOGA RATA

Srpski agresor je do kraja 1991. gotovo svo stanovništvo hrvatske i drugih nesrpskih narodnosti, oko 550 000 stanovnika, protjerao s okupiranih područja, nad mnogima od njih počinio teške zločine, većinu naselja s većinskim pučanstvom nesrpske narodnosti opljačkao, razorio i spalio, uništavao obiteljske kuće i stanove, gospodarske, kulturne i sakralne objekte, zapravo uništavao je svaki trag pučanstva koje je živjelo u njima.[170] Nema zla koje Srbi u svojoj agresiji na Hrvatsku nisu učinili ili nisu bili spremni učiniti. Etničkim čišćenjem provodili su genocid, razaranjem gradova provodili su urbicid, rušenjem spomenika svjetovne kulture i katoličkih sakralnih spomenika, razaranjem katoličkih groblja, raznošenjem muzejskih predmeta koji su podsjećali na hrvatsku prošlost, uništavanjem arhiva te katastarskih i matičnih knjiga provodili su memoricid, uništavanjem knjižnica provodili su kulturocid, a devastiranjem prirodnih ljepota i zagađivanjem okoliša provodili su ekocid.[171]

Za vrijeme ratnih zbivanja na hrvatskom prostoru (1991. – 1995.) mnogo je izgubljenih ljudskih života: 20 752. Mnogi ljudi postali su invalidi, mnogo je djece koja su ostala bez jednog ili oba roditelja. Cijena obrane slobode i državne samostalnosti Republike Hrvatske bila je, dakle, ukupno uzevši, golema, teška i bolna.[172] Prema podatcima Ministarstva hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata, iz listopada 2002., ukupno je od 1991. do 2002. godine, poginulo, ubijeno i umrlo zbog ratnih posljedica 8 147 hrvatskih branitelja. Gotovo 80% poginulih, ubijenih i umrlih hrvatskih branitelja stradalo je tijekom 1991., 1992. i 1993. godine.[173] Među tim žrtvama bilo je i djece, 268 je poginulo, 51 nestalo, a 971 dijete je ranjeno. Ukupne izravne materijalne štete

[169] Skupina autora (ur. Dražen Budiša), 418.-419.
[170] Mijatović, 33.
[171] Šanjek, 466.
[172] Šetić, 331.
[173] Skupina autora (ur. Dražen Budiša), 459.-460.

u Hrvatskoj za vrijeme rata procijenjene su na oko 145 milijardi kuna. Žrtve su velike, ali i dobitak je golem: očuvana je samostalna i suverena hrvatska država koja je bila najveći san stotina naraštaja hrvatskih ljudi od stoljeća sedmog.[174]

Od 2 183 poginule, ubijene ili nestale osobe u zapadnoj Slavoniji za vrijeme rata, polovica su bili Hrvatice i Hrvati, trećina je bilo srpske nacionalnosti, a živote je izgubilo i 29 Čeha, 18 Mađara, 14 Talijana, 6 Jugoslavena, 3 Bošnjaka te po jedan Albanac, Libijac, Nijemac, Rom i Slovenac. Petnaest posto bile su žene, a ostalo muškarci, objavila je *Documenta* – Centar za suočavanje s prošlošću. Ovi podaci iz istraživanja *Ljudski gubici u RH 1991. – 1995. godine* odnose se na ubijene, poginule i nestale na području bivših općina Slavonska Požega, Pakrac, Daruvar, Virovitica, Grubišno Polje, Nova Gradiška, Podravska Slatina i Orahovica, sukladno nazivima i teritorijalnom ustroju do 1991. godine.[175]

ZAKLJUČAK

Srpska pobuna u Hrvatskoj obilježila je završni dio krize i raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, koja je započela nakon smrti Josipa Broza Tita. U Kninu je 17. veljače 1990. osnovana Srpska demokratska stranka, a 25. srpnja 1990. u Srbu usvojena je *Deklaracija o suverenosti i autonomiji srpskog naroda u Hrvatskoj*. Pobuna hrvatskih Srba u ljeto 1990. bila je uvod u rat. Balvan revolucija naziv je za početnu fazu, a ponekad i za cijelu oružanu pobunu dijela Srba u Hrvatskoj, potaknutu iz Srbije. U Kninu je 21. prosinca 1990. proglašena Srpska autonomna oblast Krajina. SAO Krajina definirana je kao teritorijalna autonomija u sklopu Republike Hrvatske, s glavnim gradom Kninom. Dana 22. travnja 1990. održani su prvi višestranački izbori u Hrvatskoj, a 30. svibnja 1990. izvršeno je konstituiranje novog, višestranačkog Sabora Republike Hrvatske. Za predsjednika Predsjedništva Republike Hrvatske izabran je Franjo Tuđman. Danas se nadnevak 30. svibnja u Hrvatskoj obilježava kao Dan Hrvatskog sabora. Republika Hrvatska je 25. lipnja 1991., na temelju provedenog referenduma, proglasila neovisnost.

[174] Šanjek, 476.
[175] http://lupiga.com/vijesti/tragedija-rata-u-slavoniji-polovica-ubijenih-su-hrvati-samo-pola-imalo-nedvojbeni-vojni-status

Zapadnoslavonsko bojište obuhvaćalo je područje općina Novska, Nova Gradiška, Pakrac, Grubišno Polje i Daruvar te djelomice i općina Virovitica, Slatina, Orahovica i Požega. Prva polovica 1991. godine obilježena je prvim sukobima srpskih pobunjenika s hrvatskom policijom. Cilj pobunjenika bio je što više proširiti područje pod svojim nadzorom. Dana 2. ožujka 1991. hrvatska policija ugušila je pobunu srpskih pobunjenika u Pakracu, bio je to prvi otvoreni oružani sukob u Domovinskom ratu. Dan 1. ožujka svake se godine obilježava u Pakracu kao obljetnica početka Domovinskoga rata u Hrvatskoj. U iduća četiri mjeseca sve su češća bila miniranja, pucnjave i nemiri, a JNA je sve aktivnije nastupala na srpskoj strani. Tako je dana 13. kolovoza 1991. u Pakracu donesena odluka o osnivanju Srpske Autonomne Oblasti Zapadna Slavonija čime je područje zapadne Slavonije priključeno SAO Krajini. U kolovozu 1991. otvorena je prava bojišnica, gdje se ZNG suprotstavljao banjalučkomu korpusu JNA i mjesnim pobunjenicima. U početku rujna 1991. okupirani su Okučani pa je bio prekinut promet autocestom Zagreb – Lipovac. U Četekovcu, Balincima, Čojlugu te u Voćinu i Humu kod Slatine srpske su snage počinile ratne zločine nad civilnim stanovništvom. U Kusonjama su srpski odmetnici masakrirali zarobljene pripadnike hrvatske vojske i policije. Srpske snage nadzirale su tada Psunj, Papuk i dio Bilogore pa je postojala opasnost presijecanja hrvatskih teritorija od Save do Drave, što bi vjerojatno dovelo do pada cijele Slavonije. Hrvatske snage oslobađale su vojarne i skladišta JNA od 15. do 29. rujna 1991. u Slatini, Virovitici, Doljanima kraj Daruvara, u Požegi i Bjelovaru, koji su bili posebna izvorišta i uporišta srpske agresije u Hrvatskoj, a oslobađanjem su postali izvorom naoružavanja i opskrbljivanja hrvatskih oružanih snaga u nastajanju. U protuudaru HV-a do prve polovice studenoga 1991. oslobođena je grubišnopoljska općina, a u prosincu tijekom operacija *Otkos-10*, *Orkan-91* te *Papuk-91* i Bilogora, Papuk i najveći dio Psunja. Oslobodilački nalet zaustavljen je potpisivanjem primirja 2. siječnja 1992. godine u Sarajevu.

Dana 8. listopada 1991. Hrvatski sabor jednoglasno je donio *Odluku o raskidu državnopravnih sveza* Republike Hrvatske s ostalim republikama i pokrajinama Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Pun smisao datum 8. listopada 1991. dobio je međunarodnim priznanjem Hrvatske od svih zemalja Europske zajednice 15. siječnja 1992., a posebno 22. svibnja 1992. kada je Hrvatska primljena

u Ujedinjene narode. Dan 15. siječnja u Hrvatskoj se obilježava kao spomendan – Dan međunarodnog priznanja Republike Hrvatske.

Nakon što je početkom 1995. puštena u promet autocesta od Zagreba do Lipovca, Srbi su iz Okučana pravili izgrede, suprotne važećem sporazumu, a zatim su počeli i pljačkati vozila te ubijati putnike. To je bio povod postrojbama Hrvatske vojske da započnu akciju *Bljesak* dana 1. svibnja 1995. godine. Cilj *Bljeska* bio je osloboditi okupirani teritorij u zapadnoj Slavoniji, razbiti snage neprijatelja u zapadnoj Slavoniji, otvoriti autocestu Zagreb – Lipovac te izbiti na rijeku Savu i prijeći u obranu. Operacija *Bljesak* kruna je oslobađanja zapadne Slavonije i trajala je manje od 34 sata. Nakon četiri godine uspostavljen je normalan promet na autocesti, a Hrvatska je reintegrirala pod svoju vlast cijelu zapadnu Slavoniju. U znak odmazde, srpski teroristi raketirali su Zagreb 2. i 3. svibnja 1995. pri čemu je poginulo sedam, a ranjeno oko dvjesto građana.

U svojoj borbi za slobodu i državnu samostalnost, Hrvati su bili i izuzetno hrabri i izuzetno jedinstveni. Hrvatski narod je u Domovinskom ratu od 1991. do 1995. dao velike materijalne i ljudske žrtve braneći se od velikosrpske agresije i oslobađajući svoja privremeno okupirana područja. Nakon *Bljeska* i *Oluje* ostalo je pod okupacijom velikosrpskih agresora još samo hrvatsko Podunavlje ili 4,6% hrvatskog državnog teritorija. Taj ostatak reintegriran je na miran način posredničkom misijom UN-a do 15. siječnja 1998., tim je danom Republika Hrvatska postala teritorijalno cjelokupna.

PRILOZI

Prilog 1

Iz govora dr. Ivana Šretera 30. svibnja 1991. u Pakracu
povodom obilježavanja Dana državnosti

„Mi smo se danas ovdje, pred zgradom Skupštine općine Pakrac, okupili da se vidi i u ovom našem mjestu, u ovoj našoj lijepoj Hrvatskoj i diljem svijeta, da Pakrac nikada ne može biti jednouman, da ne pripada nikome posebno, već svima nama. Da se vidi da i mi Hrvati, Česi, Talijani, Mađari, braća Srbi, svi ljudi dobre volje, jednako želimo mir, ravnopravnost, i sreću u pakračkoj općini. Tu smo zato da pokažemo da se ne slažemo s proteklim zbivanjima. Ne slažemo se s načinom na koji rade organi Skupštine općine. Niti mi, niti golema većina ove općine, nismo zadovoljni rezultatima izbora. Ali tu smo zato da kažemo da poštujemo legalnost i zakonitost. Želimo da nam se maknu puščane cijevi, kubure, da nam se makne vojska. Želimo da nas se okane karijeristi koji su nas spremni zbog svoje karijere prodati takozvanoj Krajini i Srbiji kojoj Pakrac nikada neće pripadati. Pitali smo se što bi nam donosila nekakva Krajina. Mi nismo nikada ni teritorijalno, niti kulturno, niti civilizacijski pripadali kninskom području. Mi smo tu oduvijek. Tko god nam je došao, dobro je došao. Prošle godine se slavilo 300 godina bijega srpskog naroda na ovo područje. Tu su dočekani blagonaklono, prijateljski. I živjeli smo s njima relativno dobro. Mi ih s ovog zbora pozivamo, na daljnji miran suživot. Neka se prime alata i posla. Ako posla ima, bit će i dobrog života. Okanite se tutora iz Knina i Beograda. Prodat će vas lažni tutori za sitan novac, a vi ćete i dalje s nama živjeti ovdje. Mi vam nikada nismo prijetili i nikada vam nećemo prijetiti. Okanite se ludila. Dajte svoje predstavnike u sva tijela pa ćemo demokratski o svakom problemu raspraviti. Puščanim cijevima, miniranjem, skrnavljenjem naših svetinja nećemo postići ništa. I mi bismo mogli podmetati eksploziv pod vaše kuće, ali to nam ne pada na pamet. Sramota je neizbrisiva za Pakrac da zajedno živimo, a minirate nam vrata crkve u koju ne idete. Razoriste nam Svetoga Josipa koji je prošao i Prvi i Drugi svjetski rat. Ogradite se od ekstremista! Mi vam takvim načinom nećemo vraćati, a vi pokažite tko su ti i ogradite se od njih.

Okanite se pripajanja i prekrajanja. Jer, ako vi u pakračkoj općini hoćete vidjeti sela iz Okučana, ili udaljene otoke sve do Stare Gradiške, pa i mi ćemo tražiti da nam

se pripoje Garešnica i Kutina. Ne možete nadjačati našu volju, naš suživot, našu demokraciju, ma koliko sela priključili pakračkoj općini. I onda ćete morati s nama razgovarati. Bez nas ne možete, a mi bez vas ne želimo. Želimo zajedno biti pod hrvatskom zastavom i pod češkom i pod talijanskom i pod vašom srpskom, ali ne stavljajte nam na silu četnička obilježja na Općinu. Nitko od nas nije povlađivao, surađivao, propagirao ustaški pokret. Okanite se četništva i živjet ćemo mirno.

Prijatelji, vidjeli ste protekla događanja u Pakracu. Ona su nam donijela samo zlo. Izgubili smo poslove u poduzećima, vanjske pacijente po bolnicama. Izgubili smo i turiste, koji su i prije bili rijetki. Izgubit ćemo sve što se može izgubiti. Mi odavde ne sijemo strah, već pozivamo na mir, na suživot. Ako nešto ne valja, neka se kaže, ali neka se sklone dinamit, puške, neka se sklone tenkovi s ulica, jer oni neće ništa riješiti. Ovo je Hrvatska, bila jest i bit će!"[176]

Prilog 2

Govor Vlade Gotovca na skupu u organizaciji „Bedema ljubavi"
ispred zgrade tadašnje Komande 5. vojne oblasti (JNA)

Zagreb, 29. kolovoza 1991.

„Ja vas volim i ja se s vama ponosim! I kada bih trebao birati da li ću s vama umrijeti ili s ovim strašilima živjeti, izabrao bih smrt… Kada bi generali imali obitelj, kada bi generali imali djecu, kada bi generali imali bližnje, onda nikada ne bi zasjeli u ovoj zgradi. Ali generali nemaju djecu, ja vas uvjeravam, jer onaj tko tuđu djecu ubija – nema djece! Jer onaj tko tuđe majke ucviljuje – nema majke! Jer onaj tko ruši tuđe domove – nema doma! I oni moraju znati da na ovoj zemlji za njih nema ni majki, ni djece, ni doma, umrijet će u pustoši svog mrtvog srca! Sramit će ih se njihova djeca, jer nisu im bili očevi. Sramit će ih se njihove žene jer su bili ubojice tuđe djece. Sramit će ih se njihove obitelji jer su uništavali tuđe obitelji.

I napokon vi majke i vi žene koje ste tu došle u jedinstvenom skupu koji je ikada u Europi održan, još jednom pokazujete da je Hrvatska u dubini svog srca –

[176] Hnojčik, 14.

ona koja je obrazovana i ona koja nije obrazovana, ona koja je muško i ona koja je žensko, prožeta istim veličanstvenim načelom ljubavi i dostojanstva! I zato sam počeo s tim da vas volim, i zato sam počeo s tim da rađe s vama umrem nego s ovima živim. I znam, sasvim sigurno znam da ću u ovoj ljubavi i s ovom ljubavlju, u ovom dostojanstvu i s ovim dostojanstvom, živjeti i kad me ne bude – i to je moja radost i to je moja snaga, kao i svih vas!

I neka ta snaga, neka ta ljubav i neka ta hrabrost vodi Hrvatsku, onu naoružanu i onu nenaoružanu, jer mi koji nismo naoružani nismo ništa manje hrabri, nismo ništa manje ponosni, nismo ništa manje zaljubljeni u svoju domovinu. Ako nemamo oružje, imamo snagu ovoga što je tu, snagu svoje ljubavi, snagu svog dostojanstva, snagu svoje spremnosti da umremo, ako ne možemo kao ljudi živjeti. I to je ono što ne damo! Ja se zato ne bojim! Živa je, bila je živa i živjet će Hrvatska!“[177]

Prilog 3

Bjelovarska Hirošima

Bjelovar, 2. listopada 1991.

Nigdje, ali baš nigdje na hrvatskim ratištima nismo vidjeli tužniju sliku od one koju je u srijedu ujutro pružao Bjelovar. Jaka kiša koja pada već tri dana, usporila je poslove oko zaštite i sanacije razorenih zgrada i ulica. Tamni oblaci nadvijeni vrlo nisko, ljudi nervozni, još uvijek uplašeni i u blagom šoku, vidljivi ostaci borbe, krhotine stakala, žbuke, cigli i crijepova po ulicama – to je slika Bjelovara.

Negdje pedeset kilometara dalje, u Koprivnici se slavilo. A to su, vrlo slični gradići u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, dvije potpuno iste vojarne, dvije iste vojske, dvije iste garde, isti narod oko njih. U koprivničkoj vojarni pljesak, s cvijećem se maše i rakija se toči, komandant vojarne dobiva sliku lokalnog naivca za uspomenu na Koprivnicu.

U bjelovarskoj leševi, razorena vojarna na Vojnoviću i desetine kuća oko nje, suze za mrtvima, desetljetnim trudom, puni zatvori vojske i oficira… a komandant vojarne leži u malom parku otvorenih očijum gledajući u nebo.

[177] Nazor, 82.

Pet kilometara dalje, eksplozija 170 tona trinita na skladištu u Bedeniku, raznijela je sve živo u okrugu dva kilometra, pa tako i deset vojnika koji su čuvali skladište, ne znajući što im sprema major Petić. Obližnje selo Hrgovljani kolektivno je ostalo bez krovova i prozora. Prvo su mislili da je potres, pričaju mještani, a malo kasnije, kad se pet stotina metara visoka gljiva nadvila nad selom – da je atomska bomba. Nije bilo ni jedno ni drugo. To je zapravo TNT od prelijepe šume napravio mjesečevu površinu.[178]

Prilog 4

Obraćanje predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana građanima Hrvatske

Zagreb, 5. listopada 1991.

„Hrvati i Hrvatice, građani i građanke Hrvatske! Obraćam vam se u ovom dramatičnom i sudbonosnom trenutku Hrvatske. Demokratska Hrvatska učinila je sve da mirnim putem ostvarimo sveto pravo da sami odlučujemo o vlastitoj sudbini, da hrvatski narod bude slobodan u suverenoj i samostalnoj Hrvatskoj. Mi smo željeli mir u slobodi i demokraciji, a nametnut nam je prljavi i razorni rat.

Usprkos tome što je demokratski svijet stao na stranu Hrvatske, agresori, ne samo da nisu obustavili svoje napade već su ih iz dana u dan, iz mjeseca u mjesec pojačavali rabeći sve bezobzirnija, razornija i neljudskija sredstva sile i uništavanja. U njihovu krvavu pljačkaškom pohodu ništa im nije sveto. Stotine mrtvih i tisuće ranjenih, zgarišta mnogih sela i gradova, ruševine crkvi i drevnih spomenika naše kulture, mostova, tvornica i poljoprivrednih dobara – sve to svjedoči o zločinačkoj okrutnosti i razaračkoj mržnji srbokomunističkih hordi.

Građani Hrvatske! Udruženi velikosrpski imperijalisti i povampireni ostaci jugoslavenske komunističke vojske prešli su u opći napadaj na Hrvatsku kršeći i sve međunarodne dogovore o primirju. To nam nalaže da mobiliziramo sve svoje snage u obrambenom ratu. Svi oni koji se pozivaju u redove hrvatske vojske moraju se odmah odazvati, a sva vlast i sav narod organizirati za potrebe obrane domovine.

[178] Ogurlić, Dragan, *Svjedočanstva hrvatskog Domovinskog rata '91/'92 (Dnevnik reportera)*, Tiskara Rijeka, Rijeka, 1992, 76.-77.

Posebno pozivam one koji posjeduju oružje da se jave kao dobrovoljci u redove obrambenih snaga. Jugo-srpsku ratnu mašineriju što drhturi u svom oklopu od straha pred odlučnošću hrvatskoga čovjeka, i pred gnjevom čitava napaćenoga hrvatskoga naroda, ne očekuje ništa drugo nego sraman poraz. Stoga pozivam sve pripadnike tzv. JNA da ne pucaju na hrvatsku slobodu i demokraciju koja ne ugrožava nikoga pa ni njihov narod.

U ovom teškom trenutku i na povijesnoj prekretnici pozivam vas, braćo i sestre da ispunite svoju svetu dužnost u obrani domovine. Budimo složni u borbi za slobodu naše hrvatske zemlje, našeg mora i neba nad jedinom i vječnom nam Hrvatskom.“[179]

[179] Večernji list, Zagreb, 7.10.1991., 3.

LITERATURA

1. Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999.
2. Ivo Goldstein, *Hrvatska povijest*, Novi Liber, Zagreb, 2013.
3. Ivo Goldstein, *Povijest Hrvatske. Drugi svezak (1968.-1991.)*, EPH Media, Zagreb, 2011.
4. Toni Hnojčik, *To sam radio u ratu, sine (Zapadna Slavonija 1990.-1995.)*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2010.
5. Mario Kalan, *Fotomonografija 63. „A" samostalne bojne ZNG Požega,* Udruga ratnih veterana 63. samostalne gardijske bojne, Požega, 2016.
6. Josip Lucić (gl. urednik), *1. gardijska brigada Hrvatske vojske – Tigrovi*, Znanje, Zagreb, 2015.
7. Davor Marijan, *Domovinski rat*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2016.
8. Davor Marijan, *Oluja*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2007.
9. Davor Marijan, *Novska u Domovinskom ratu,* HVIDRA Novska, Novska, 2009.
10. Anđelko Mijatović,*Otkos-10*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2011.
11. Ante Nazor, *Počeci suvremene hrvatske države*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2007.
12. Ante Nazor, *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih*, Pressus studio d.o.o., Zagreb, 2011.
13. Dragan Ogurlić,*Svjedočanstva hrvatskog Domovinskog rata '91/'92 (Dnevnik reportera)*, Tiskara Rijeka, Rijeka, 1992.
14. Ivo Perić, *Hrvatska uoči i nakon osamostaljenja*, u: „Hrvatska politika u XX. stoljeću. Zbornik", Matica hrvatska, Zagreb, 2006.
15. Skupina autora (gl. urednik Dražen Budiša), *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat,* Školska knjiga, Zagreb, 2006.
16. Franjo Šanjek (gl. urednik), *Povijest Hrvata, treća knjiga, Od 1918. do danas*, Školska knjiga, Zagreb, 2007.
17. Vladimir Šeks, *Moja sjećanja na stvaranje Hrvatske i Domovinski rat (prvi dio)*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 2015.
18. Vladimir Šeks, *Moja sjećanja na stvaranje Hrvatske i Domovinski rat (drugi dio)*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 2015.

19. Nevio Šetić, *Ostvarenje suvremene hrvatske države*, Družba „Braća Hrvatskog Zmaja“, Zagreb, 2017.
20. Đuro Škvorc, *Zapadna Slavonija uoči i u Domovinskom ratu do studenoga 1991. godine,* Cris, god. XI., br. 1/2009. g.

TISKANI IZVOR

1. *Večernji list* – 1990., 1991., 1992., 1993., 1994., 1995.

ELEKTRONIČKI IZVOR

1. http://lupiga.com/vijesti/tragedija-rata-u-slavoniji-polovica-ubijenih-su-hrvati-samo-pola-imalo-nedvojbeni-vojni-status (preuzeto 14.3.2017.)

SAŽETAK

Velikosrpske težnje u zapadnoj Slavoniji javljaju se nakon utemeljenja Srpske demokratske stranke pod rukovodstvom Jovana Raškovića. Uslijedili su referendumi za autonomiju, na kojima su se gotovo svi Srbi u općinama zapadne Slavonije izjasnili za autonomiju. Vrhunac velikosrpskih težnji zbio se nakon što su 12. kolovoza 1991. godine donijeli odluku o proglašenju Srpske autonomne oblasti Zapadne Slavonije te tim činom uključili zapadnu Slavoniju u sastav SAO Krajine. Brzi odgovor snaga Hrvatske vojske uslijedio je s tri vojne operacije kodnih imena *Otkos-10*, *Orkan-91* te *Papuk-91*. Dana 3. siječnja 1992. potpisano je Sarajevsko primirje te su obustavljene sve daljnje akcije oslobađanja preostalog okupiranog teritorija Republike Hrvatske. Uslijedio je dolazak snaga UNPROFOR-a s ciljem normalizacije života. Završnu fazu oslobađanja zapadne Slavonije čini vojna operacija *Bljesak*, koja je trajala od 1. do 4. svibnja 1995. godine. Operacijom *Bljesak* oslobođeno je oko 500 četvornih kilometara površine Republike Hrvatske te su njome svi ciljevi na zapadnoslavonskom bojištu ostvareni.

SUMMARY

The Greater-Serbian aspirations in Western Slavonia occurs after the founding of the Serbian Democratic Party under the leadership of Jovan Rašković. There was a referendum on autonomy, where almost all Serbs in the municipalities of Western Slavonia pleaded for autonomy. The culmination of Greater-Serbian aspirations took place after the decision on the proclamation of the SAO Western Slavonia on August 12, 1991, and included Western Slavonia in the composition of SAO Krajina. The rapid response of the forces of the Croatian Army followed the three military operations of the code-named Otkos-10, Orkan-91 and Papuk-91. On January 3, 1992, the Sarajevo Agreement was signed and all further actions for the release of the remaining occupied territory of the Republic of Croatia were suspended. The arrival of UNPROFOR forces has been followed with the goal of normalizing life. The final phase of the liberation of Western Slavonia is made by the military operation Flash, which lasted from 1 to 4 May 1995. With Operation Flash,

about 500 square kilometers of the surface of the Republic of Croatia was liberated and all the goals of the West Slavonian battlefield were achieved.

KLJUČNE RIJEČI: Republika Hrvatska, Domovinski rat, zapadna Slavonija, Franjo Tuđman, velikosrpska agresija, SAO Krajina, *Otkos-10*, *Orkan-91*, *Papuk-91*, Sarajevski sporazum, operacija *Bljesak*

KEY WORDS: Republic of Croatia, Croatian War of Independence, Western Slavonia, Franjo Tuđman, Greater-Serbian aggression, SAO Krajina, *Otkos-10*, *Orkan-91*, *Papuk-91,* Sarajevo Agreement, operation *Flash*